

Post-Neoliberal Otoriter Rejimde Sınıf Dinamikleri ve AKP-TÜSİAD İlişkilerinde Yeni Gerilimler

Özgür Olgun Erden, Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
ORCID: 0000-0002-2793- 2102
E-Posta: ozgurolgunerden@gmail.com

Özet

Bu çalışma, Türkiye’de siyasal iktidar(lar) ve sermaye grupları arasında sıklıkla karşılaşılan gerginliklerin ve çatışmaların belirli bir dönemine odaklanır. Bu dönem, genel olarak 2013-sonrası olarak ifade edilse de daha çok içerisinde bulunduğumuz yakın dönemi ve tartışmalarını kapsar. Bu kapsamda, burada yapılan tartışmalar son dönemlerde AKP iktidarı ve TÜSİAD arasındaki ilişkilerde meydana gelen çatışmaların ve gerilimlerin üzerinde durur. Bu yapılırken, öncelikle siyasal, ekonomik ve ideolojik yönleriyle dünyada ve Türkiye’de sağ-eğilimli siyasetlerin kurmuş oldukları otoriter rejimlere işaret eder ve bu rejimlerde Türkiye örneğinden yola çıkarak oluşan yeni bir sınıf dinamiğinden bahseder. Neoliberal ekonomik düzene içkin birtakım çelişkilerin ortaya çıkardığı bu post-neoliberal dönemin sınıf dinamiklerine, sağ-popülist siyasetlerin otoriter bir rejim inşa ederek yanıt verdiklerini savunur. Post-neoliberal otoriter rejim olarak adlandırılan bu rejimlerin sınıf dinamiklerinde yeni gerilim ve çatışmaların temellerini attığını ileri sürer. Bu gerilim ve çatışmaların belli bir toplumsal sınıfın kendisinde barındırmış olduğu siyasal, ekonomik ve ideolojik tüm yönleriyle TÜSİAD-AKP ilişkilerine yansıdığını göstermeye çalışır. AKP’nin kurduğu post-neoliberal otoriter rejimin neoliberal ekonominin sorunlarına ve çelişkilerine sunduğu çözümlerin, ilişkilerde giderek gerilime ve çatışmaya neden olduğunu vurgular. Bu gerilimin temelde sınıfsal bir karakteri olduğuna işaret eder. Bunun siyasal, ideolojik ve ekonomik görünümüyle AKP ve TÜSİAD’ın karşılıklı açıklamalarına yansıdığını belirtir. Bir süredir devam eden siyasal ve ideolojik açıklamalara yakın zamanda ekonomiyle ilgili açıklamaların da eklenmesiyle ortaya çıkan gerilimin tam anlamıyla güçlü bir sınıf karakteri taşıdığını iddia eder. AKP’nin post-neoliberal otoriter rejiminde ortaya çıkan gerilim(ler)in siyasal, ideolojik ve ekonomik bakımlardan TÜSİAD-AKP ilişkilerine sınıfsal karakterini verdiğini öne sürer. Bu sınıfsal karakterin başta siyasal ve ideolojik olmak üzere ekonomik temellerinin izini sürer. Post-neoliberal otoriterlik ve/veya otoriter rejim tartışmalarına dayanarak sınıf karakterinin bütün bu temellerini ortaya koymayı amaçlar. Bu amaçla, çalışma Türkiye’nin post-neoliberal rejiminde tüm bu

yönleriyle gerilimin bu sınıf temelini ele alır ve açıklamaya girişir. Bunu yaparken, belirtilen sınıf karakterine temel oluşturan siyasal, ideolojik ve ekonomik yönlerin altını çizerek içerisinde bulunduğumuz post-neoliberal otoriter rejimlerin sınıf dinamiklerine bir çerçeve getirmeye çalışır.

Anahtar Kelimeler: Post-Neoliberalizm, Siyasal Otoriterleşme, Sınıf, AKP, TÜSİAD

Class Dynamics in Post-Neoliberal Authoritarian Regimes and New Tensions in AKP-TÜSİAD Relations

Abstract

This study focuses on a particular period of the conflicts and tensions that we have frequently come across among political power(s) and capitalist classes in Turkey. This period, albeit expressed as post-2013, contains a recent one and its discussions in which we live. In this scope, the arguments to be made here draws upon the conflicts and tensions which the AKP-TÜSİAD relations have recently taken place. In so doing, the study primarily points to the authoritarian regimes established by the right-wing politics with political, economic and ideological aspects in the world and Turkey, and speaks of a new class dynamics forming in those regimes, considering the case of Turkey. It argues that the right-populist politics have responded to the class dynamics of post-neoliberal period disclosed by some contradictions inherent in neoliberal economic order by constructing an authoritarian regime. Termed as post-neoliberal authoritarian regimes, they have, it asserts, laid the bases of new tensions and conflicts. It tries to show that these are embodied in the AKP-TÜSİAD relations through all the characters, political, ideological, economic, within which a social class itself contains. Founded by the AKP power, and based upon a particular political, ideological and economic orientations the answers of the post-neoliberal authoritarian order to some matters and contradictions in which neoliberal economy contains in itself are highlighted to have caused to conflict and tension in the relations. This tension is pointed to have fundamentally a class character. With all the appearances, ideological, political and economic, this class character is indicated to have come through the statements by either the AKP or TÜSİAD. By the recently articulation of economic statements to the political and ideological statements maintaining for a while, the resulting tension is asserted to strictly undertake a powerful class character. In the AKP's post-neoliberal authoritarian regime, the foregoing tension is argued to bring the class character in TÜSİAD-AKP relations in political, ideological and economic sense. As well as political and ideological orientations, the study fundamentally traces the economic aspect

of this class character. It aims to put forward all these bases of the class character, referring to the debates over post-neoliberal authoritarianism and/or post-neoliberal authoritarian regimes. To this end, it embarks to explain, addressing this class base of the tension with all the aspects in Turkey's post-neoliberal regime. By doing this, it tries to draw a frame for class dynamics in the post-neoliberal authoritarian regimes within which we have been, by underlining the political, economic, ideological directions to comprise a basis for the class character stated.

Keywords: Post-Neoliberalism, Political Authoritarianism, Class, AKP, TÜSİAD

Giriş

Türkiye’de sermaye sınıfları siyasal iktidarlara olan ilişkilerini her daim belirli bir uyum ve iş birliği içinde yürütmeye ve sürdürmeye çalışmışlardır. Bu uyum ve birliktelik, çoğu zaman siyasal, ideolojik ve ekonomik bakımlardan sınıf-temelli birtakım çıkarılara temel bir içerik ve çerçeve kazandırmıştır. Siyasal, ideolojik ve ekonomik yönleriyle iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ile sermaye sınıfları arasında oluşan bu uyum ve birliktelik, AKP’nin iktidara gelişinin öncesini de içerisine alacak şekilde belli bir süre devam etmiştir. Ancak bir süredir, bazı sermaye gruplarıyla AKP iktidarı arasındaki ilişkiler giderek gerilmeye başlamış ve bu gerilim, kendi içinde siyasal, ideolojik ve ekonomik pek çok yönüyle belli bir çelişki ve çatışmayı da beraberinde getirmiştir. Son zamanlarda buna ekonomik ve sınıf-temelli birtakım çıkarların da eklenmesiyle bu çelişki ve çatışmalar TÜSİAD ve AKP ilişkilerinde kendisini tüm yönleriyle açığa çıkarmıştır. Özellikle 2013-sonrasına kadar belli bir uyum ve iş birliği içerisinde giden bu ilişkilere dair şu sorular sorulur: Başta ekonomi olmak üzere siyasal ve ideolojik bakımlardan bu gerilim ve çatışmaların temelinde ne yatmaktadır? AKP-TÜSİAD ilişkilerinde giderek artan bu gerilim ve çatışmaları nasıl okumak gerekir? Bunu yaparken ortaya çıkan bu gerilimli ve çatışmacı ilişkiyi anlamak ve açıklamak için ona ne tür bir çerçeve çizilmelidir? Bu sorulardan yola çıkarak TÜSİAD-AKP ilişkilerine belli bir çerçeve çizilmeye çalışılırken ‘sağ-popülist siyasetlerin yeni sığınağı haline gelen post-neoliberal otoriter rejimler bu gerilim ve çatışmaların bir temelini oluşturabilir mi?’ sorusu sorulur ve TÜSİAD ile siyasal iktidar arasında ortaya çıkan gerilim ve çatışmaların sınıf dinamikleri ele alınır ve tartışılır. Post-neoliberal otoriter rejim ve bu rejime ilişkin tartışmalar kapsamında bunlara bir açıklama getirilmeye çalışılır. Tarihsel olarak, belli bir siyasal-toplumsal bağlamı itibarıyla temel bir takım değişim ve dönüşümlerin otoriter uğrakları olan askeri darbe dönemleri (1960-61, 1971-73, 1980-83) de göz önünde bulundurularak siyasal, ekonomik ve ideolojik formlarıyla belli bir sermaye grubuyla siyasal iktidar arasında yaşanan bu gerilim ve çatışmaların bir çerçevesi çizilir. Bu yapılırken de dünyada ve Türkiye’de sağ-siyasetlerin neoliberalizm-sonrası olarak ifade edilen

belirli bir tarihsel-toplumsal bağlama işaret eden otoriter yönelimi ve popülist yaklaşımı temel alınır. Bu otoriter-popülist anlayış, daha sonra da değinileceği üzere, Türkiye'deki neoliberal ekonomik yapılanmanın otoriter tarzının devamı niteliğindedir. Türkiye'deki siyasal rejimin aynı zamanda otoriter karakterinin de bir ürünü olan bu neoliberal otoriter ekonomik yapılanmanın kendi içsel çelişki ve çatışmalarına çözüm bulma arayışında olan AKP'nin post-neoliberal otoriter rejim inşası böyle bir tarihselliğin ürünü ve devamı olmuştur.

Sağ-popülist siyasetler, dünyada ve Türkiye'de neo-liberalizm sonrası bir dönem olarak tarif edilen ve sağ-siyasetler açısından tali anlamda bir siyasal-ideolojik manevra değişikliğini anlamına da gelen sağ-popülizm'in habercisidirler. Bu sağ-popülizm'de özellikle Amerika'da cumhuriyetçi kanattan sağ-popülist siyasetçi Trump'ın iktidara gelişinin sonrasında, Avrupa'da Slovenya'da Jansa'nın Slovenya Demokratik partisi önderliğindeki sağ-koalisyonu, Polonya'daki milliyetçi-muhafazakâr eğilimli Hukuk ve Adalet [Law and Justice] partisinin üyesi siyasetçi Morawiecki'nin iktidarı, Macaristan'da yeniden iktidara yükselen Orban'ın Fidesz partisi ve Türkiye'de Erdoğan'ın AKP'si bu sağ-popülizmin öne çıkan politik görüngüleri olmuştur. Bu yeni tür popülizm, post-neoliberalizm olarak ifade edilen bir otoriter rejim inşasına girişen sağ-siyasetlerin temel politik yönelimleri olmuşlardır. Şüphesiz, bu politik yönelimlere belli bir çerçeve oluştururken kullanılan post-neoliberalizm kavramı Macdonald ve Ruckert (2009)'in de işaret ettiği üzere bir neoliberalizm-sonrası çağı ifade etmez. Daha ziyade, post-neoliberalizme bir çerçeve çizen bu post-neoliberal çağ, temel olarak neoliberalizme içkin pek çok çelişki(ler)in sonucu olarak ortaya çıkan 'yenilikçi' siyasal alternatifleri karakterize eder. Bu alternatifler, sağ-popülist siyasetlerin post-neoliberal otoriter rejimlerinin inşasında önemli bir rol oynar. Yazıda da bu kavrama başvurularak AKP iktidarının post-neoliberal otoriter rejiminin ve sınıf ilişkilerinin bir çerçevesi ortaya konur. Bu yapılırken de Mann (1987)'in hâkim sınıfların yönetim/yönetme stratejileri doğrultusunda siyasal rejimler arasında yaptığı ayrımı temel alarak çalışma, Türkiye'deki siyasal rejimi ve dolayısıyla yönetme anlayışını otoriter bir siyasal rejim olarak tarif eder.

Türkiye'de devlet, -yeni- hâkim sınıflar ve AKP siyaseti bağlamında ortaya çıkan sınıf gerilimleri post-neoliberalizm kavramı ve bu kavramın çerçevesini çizdiği otoriter siyasal rejim tartışmaları etrafında ele alınırken ilk olarak bu rejimin temellerini atan Türkiye'deki hâkim otoriter siyasal anlayış ve bunun sonucunda ortaya çıkan neo-liberal ekonomik yeniden yapılanmadan söz edilir. Bu otoriter siyasal rejimin ürettiği neoliberal ekonomik yapılanmaya içkin temel bir takım sorun ve çelişkilerin üretmiş olduğu ve tarihsel olarak içerisinde bulunduğumuz siyasal-toplumsal bağlamın bir devamı niteliğinde olan AKP siyasetinde

cisimleşen post-neoliberal otoriter rejime işaret edilerek bu rejime teorik-kavramsal bir çerçeve kazandırılır. Sonunda tartışma bu tür bir teorik-kavramsal çerçeveden yola çıkarak belirli siyasal, ekonomik ve ideolojik yönelimleriyle AKP'nin şu anki post-neoliberal otoriter siyasal rejimde TÜSİAD-AKP ilişkileri ve bu ilişkilerin sınıf dinamikleri ve beraberinde ortaya çıkan gerilim ve çatışmalar ele alınarak sonuç bölümüyle tamamlanır.

Türkiye'de Devlet-Sermaye İlişkilerinin Genel Yapısı

Rejimlerin inşası esnasında farklı sınıf gerilimleriyle şüphesiz karşılaşmaktadır. Özellikle farklı sermaye gruplarının gerek kendi aralarında gerekse de siyasal iktidarlara olan gerilimleri, bunların en sık örnekleridir. Ancak söz konusu sınıfsal gerilimler tek başına ekonomik çıkarlarla ve sınıf-temelli çelişkilerle açıklanamaz. Sermaye sınıflarının siyasal iktidarlara olan mücadelelerinde ve çatışmalarında bu gerilimlerin siyasal bir boyutu olduğu kadar, farklı fikri ve ideolojik eğilimlerin karşı karşıya gelmelerinin sonucunda ortaya çıkan ideolojik bir boyut da söz konusudur. Çünkü sınıf denilen şey sadece ekonomik bir kategori değildir. Poulantzas (1976a)'ın belirttiği gibi sınıf kavramı ekonominin beraberinde aynı zamanda siyasal ve ideolojik bir kategoridir. Şöyle ki, sınıfı yapısal olarak belirleyen şeylerden biri de toplumsal işbölümü içerisinde tümüyle bir sınıfı çevreleyen siyasal ve ideolojik ilişkilerdir. Bu ilişkilerle Poulantzas hâkim sömürü ilişkilerinin yeniden üretimini pekiştiren ilişkileri kasteder. Kapitalist üretim ilişkisinde söz konusu politik ilişkiler siyasal otorite ve denetim mekanizmalarını kapsar. İdeolojik bir ilişki ise sınıflar arasındaki bölünmeleri temel bir sınıf ilişkisi olarak belirleyen ve yaratan, çalışan sınıfların üretim süreçlerine tabi oluşunu yeniden üreten ve sermayeye olan bağlılıklarını güçlendiren mekanizmalar olarak ortaya çıkar (Burris, 1987). Bu ilişkiler otoriter rejim inşalarında siyasal iktidarların ve devletin sınıf karakterinden dolayı ortaya çıkan sınıf gerilimlerini de büyük ölçüde belirler ve açığa çıkarır. Bunu post-neoliberal otoriter rejimlerin inşası sürecinde de açık bir şekilde gözlemledik. Bu rejimler, siyasal ve ideolojik olarak neoliberal ekonominin kriz ve çelişkilerine ve onun artan güçsüzlüğüne emek-karşıtı bir siyasal motivasyonla yanıt veren milliyetçi-muhafazakâr sağ-popülist siyasetlerin bir ürünü olmuşlardır (Brie, 2009; Brand 2016). Bu tür rejim inşalarına girişen sağ-popülist siyasetler neoliberal ekonomik yapıdaki çelişkili ve antagonist sınıf konumlarından yararlanarak politik ve ideolojik ilişkileri sayesinde çoğu zaman farklı sermaye sınıfları arasında birtakım gerilimler yaratmış, onun devam etmesini sağlamış ve hatta bazen bu gerilimin dozajının giderek artmasına neden olmuşlardır. Türkiye'de Erdoğan'ın AKP'si bu post-neoliberal otoriter rejim inşasında neoliberal ekonomiye özgü birtakım çelişkilerin sonucu olarak 'yenilikçi' bir anlayışla geliştirdiği otoriter karaktere sahip alternatif siyaseti ve ekonomi politikalarıyla (bunların en bilindik sloganı

“faiz sebep, enflasyon sonuçtur” yaklaşımı) TÜSİAD’la olan arasındaki sınıf gerilimlerini yeni bir aşamaya taşımıştır. Post-neoliberal otoriter rejime rengini veren Erdoğan AKP’sinin bu ‘yenilikçi’ sağ-popülist siyasal alternatifinin ekonomi alanındaki politikaları ve otoriter siyaset anlayışı, AKP iktidarını ve TÜSİAD’ı bir kere daha karşı karşıya getirmiştir.

Şüphesiz, bu gerilimlerin ve karşı karşıya gelişlerin arkasındaki siyasal, ekonomik ve ideolojik unsurlar ve bunların belirleyiciliğinde devlet ve sermaye sınıfları arasındaki ilişkiler, siyasal alanın otoriter hâkim siyaset anlayışını sürdüren AKP’nin post-neoliberal otoriter siyasal rejimiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Bu siyasal rejimin aktörlüğünü devlet, dindar-muhafazakâr eğilimli yeni sermaye sınıfları ve bu sınıfların siyasal temsilciliğine soyunan AKP üstlenmektedir. 2002’de yapılan genel seçimlerde aldığı oylarla tek başına iktidara gelen AKP, iktidara gelişinden bu yana devlet, sermaye sınıfları ve siyasal alandaki ilişki biçimlerini dönüştürmüştür. Ancak, bu dönüşümün siyasal öznesi tek başına AKP ve onun egemen kılmaya çalıştığı siyaset anlayışı olmamıştır. Bu dönüşümün arkasında önemli tarihsel-yapısal unsurlar bulunmaktadır.

Türkiye’de devlet, sermaye sınıfları ve siyasal alandaki söz konusu ilişkileri dönüştüren bu tarihsel-yapısal unsurları belirleyen şeylerden biri 1923’te yeni bir ulus-devlet ve toplum inşasının da temellerini atacak olan otoriter devlet anlayışıdır. Bu otoriter anlayışın sonucunda devletin hâkim baskı aygıtları (ordu, sivil bürokrasi, yargı vs.) ve belirli aralıklarla bunları kullanarak gerçekleştirilen askeri darbelerle siyasal alan ve devlet-sermaye ilişkileri yeniden yapılandırılmış ve değiştirilmiştir. Tarihsel olarak Türkiye kapitalizminin 1950’li yıllardan itibaren yaşadığı deneyim ve değişimler ve devamında 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin sonuçları da benzer birtakım değişimler yaratmıştır (Boratav, 2005; Zürcher, 2004). Bunu 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından Türkiye’de gerçekleştirilen neo-liberal ekonomik yapılanma ve beraberinde yeni sermaye gruplarının ortaya çıkışında da görebiliriz. Türkiye’de sermaye sınıfları ve devlet arasındaki ilişkiler bağlamında bahsedilen bu durumun iki şeyi açıkça ortaya koyduğu söylenebilir. Bunlardan biri, Türkiye siyasal tarihinde varlığını hep sürdüren ve hâkim kılan devlet ve sermaye sınıfları arasındaki yakın ilişkilendir. İkincisi de bu ilişkilere egemen olan otoriter anlayıştır. Bu noktada, mesela Türkiye’de otoriter devlet anlayışının hâkim biçimi ve bunu ortaya koyan askeri darbelerden biri bunu açık bir şekilde göstermiştir. 1980 askeri darbesiyle birlikte yürürlüğe sokulan neo-liberal ekonomik yapılanmadaki otoriter tarz, Türkiye’de devlet ve sermaye sınıfları arasındaki ilişkileri yeniden düzenlerken beraberinde ekonomik ve siyasal alanı da büyük ölçüde değişime uğratmıştır.

Türkiye’de otoriter devlet anlayışının bir ürünü olan askeri darbelerin etki

alanını siyasal ve ekonomik yönleriyle fazlasıyla genişletmiş olan 12 Eylül askeri darbesi, neo-liberal ekonomik yapılanmanın aktörlüğünü üstlenerek Türkiye ekonomisinde devlet, sermaye sınıfları ve siyaset arasındaki ilişkileri yeniden yapılandırmıştır. Burada yapacağımız tartışmaların önemli argümanlarından biri de dindar-muhafazakâr eğilimleriyle yeni bir sermaye sınıfının ortaya çıkışının bahsedilen yeniden yapılanmanın en önemli sonuçlarından biri olduğudur. Bu yeni sermaye sınıf(lar)ının siyasal temsil sorunu ve bunun AKP ile birlikte çözüme kavuşması Türkiye’de temel olarak devletin öncülüğünde yeni bir siyasal rejimin temellerinin atılmasına da temel oluşturmuştur. Söz konusu siyasal rejimin öncüsünün devlet olmasının temel nedenleri arasında devletin Althusserian anlamda bütün ideolojik unsurlarıyla Türkiye’de hâkim sınıf siyasetinin otoriter temellerini atmış olması yatar. Baskıcı, milliyetçi, dindar-muhafazakâr ve otoriter ideolojik görünümüleriyle devlet Türkiye’de hâkim sınıf siyasetinin temel belirleyeni haline gelmiştir.

Tüm ideolojik görünümüleriyle bu otoriter tarz, Türkiye’de çoğunlukla milliyetçi-muhafazakâr sağ siyasetlerin temel siyasal-ideolojik unsurları ve motivasyon kaynakları olmuştur (Karaveli 2016, 2018; Bora, 2012). Bu durumu devlet ile sermaye sınıf(lar)ı arasındaki ilişkiler üzerinden ele alırken daha önce de belirtildiği gibi Mann’ın siyasal rejim tipolojisi kullanılarak Türkiye’de devletin merkezi ve hâkim konumundan kaynaklı egemen sınıf stratejilerini çoğunlukla bu türden otoriter rejimlerin şekillendirdiği savunulur. Söz konusu tipolojide Mann, bu rejimlerin ideolojisinin ve pratiklerinin paternalist ve/veya paternal bir yönetim anlayışını temel aldığını belirtir. Paternalist temelleri olan bu otoriter siyasal rejimde devlet, gereken durumlardan parlamentoyu feshederek, sivil özgürlükleri kısıtlayarak ve baskı için yeni hedefler belirleyerek kuralları keyfi bir şekilde değiştirebilir (Mann, 1987: 345). Türkiye’deki siyasal rejime içkin bu patrimonyal anlayış güçlü devlet geleneğiyle doğrudan bağlantılandırılır. Dinler (2003), güçlü devlet geleneğini anlamada bu patrimonyalizmin kilit bir kavram olduğunu savunur. Ancak Dinler, aynı zamanda Türkiye’de siyasal rejimin niteliğini belirleyen ve devleti karakterize eden bu güçlü devlet geleneğinin ‘devlet merkezci’ bir yaklaşımın gelişimine yol açtığını ve bunun da kendine özgül bir mantığı olan devletin toplumsal çıkarlardan ve sınıflardan bağımsız bir şekilde kendi başına birtakım amaçları olan bir devlet tanımlamasına zemin hazırladığını söyler. Böylece ona göre devlet, toplumsal ve iktisadi kökenleri ve meşruiyet temellerinin ötesinde ve öncesinde toplumu etkileyen mutlak bir yapı olarak tanımlanır (Dinler, 2003: 19, 30-32). Dinler’in tek başına patrimonyal bir çerçevede devletle ilgili yapılan bu tanımlamaya yönelttiği eleştiriyi de dikkate alarak çalışmamız Türkiye’de devletin bir sınıf karakterinin olduğunu, hâkim sınıflarla olan ilişkilerini ve meşruiyetinin temelini sağlayan şeyin de Althusserian

anlamda devletin bu ideolojik çerçevesinin olduğunu savunur (Althusser, 2006: 92-93-94). Bir başka deyişle, devleti hâkim-yönetici sınıfların sadece bir aracı olarak gören 'araçsal' yaklaşımların ve/veya perspektiflerin aksine devlete ilişkin yapısalcı yaklaşımlarıyla Althusserci ve Poulantzacı bir çizgiyi takip ederek devlet ve hâkim sınıflar arasındaki ilişkinin nesnel bir ilişki (Althusser, 2006; Hirst, 1976) olduğunu öne sürer ve bu ilişkiyi de belirli bir toplumsal oluşumda devletin işlevleri ile hâkim sınıfların çıkarlarının çakışması olarak ifade eder. Buna göre, devlet bir toplumsal oluşumda böyle bir uyum mekanizması olarak işlev görür ve hâkim sınıfların siyasal birliği sağlayamadığı ve hegemonyasını oluşturamadığı durumlarda devlet hâkim sınıfların çıkarlarıyla son derece uyumlu bir siyasal birliği ve hegemonyayı yaratan -ideolojik- bir yapı halini alır (Esping-Andersen vd., 1976: 188). Devletin bu ideolojik karakteri, 1980 sonrası Türkiye'sinde otoriter siyasal anlayışla uyumlu bir şekilde gerçekleştirilen neo-liberal ekonomik yeniden yapılanmanın aktörlüğünü ve beraberinde dindar-muhafazakâr yeni sermaye sınıflarının siyasal temsilciliğini üstlenen AKP siyasetinde yeni bir siyasal rejime tahvil eder. Bu siyasal rejim yakın zamanın giderek popülerleştiği post ön ekinin pek çok kavramda kullanılmasının bir başka versiyonu olan ve 'neoliberal-sonrası' bir dönem olarak tarif edilen post-neoliberal otoriter bir rejimdir. AKP'nin bu yeni rejimi, Türkiye'nin tarihsel olarak otoriter siyasal rejim anlayışının ve bunun önemli sonuçlarından biri olan otoriter-neoliberal ekonomik yapılanmanın devamı niteliğinde bir rejimdir. Bir başka ifadeyle, AKP iktidarı rejimin bu otoriter karakterini ve neoliberal otoriterliği siyasal, ideolojik ve ekonomik tüm unsurlarıyla post-neoliberal bir otoriterliğe taşımıştır. Bu türden bir otoriterlik, belirtilen unsurlarıyla temel birtakım sınıfsal çelişkileri ve gerilimleri beraberinde getirmiştir. AKP'nin bu post-neoliberal otoriterliği tüm sınıfsal görünümüleriyle Türkiye'de tarihsel anlamda siyasal rejimin otoriter karakterinin ve neoliberal-otoriter ekonomik yapılanmanın sonuçlarını yansıtır.

Otoriter Siyasal Rejim ve Neo-liberal Ekonomik Yeniden Yapılanma

Genel hatları itibariyle, Türkiye'ye hâkim olan siyasal rejim otoriterdir. Bu otoriter tutum ve yönetim anlayışı aynı zamanda Türkiye'deki egemen sınıfların diğer sınıflara karşı sınıf stratejilerini geliştirirken temel motivasyon kaynaklarından biri olmuştur. Bir başka ifadeyle, Türkiye hâkim sınıflarının yönetme stratejilerinde eğilim daha çok otoriterdir. Daha önce de belirtildiği gibi, Mann (1987) hâkim sınıf stratejileri ile siyasal rejimler tipolojisinde bunu açıkça belirtir. Ona göre, tarihsel olarak belirli siyasal rejimler ve bunlara uygun olarak gelişen hâkim sınıf stratejileri bulunmaktadır. Bu siyasal rejim tipolojisine göre Mann, anayasal-liberal, rekabetçi ve kaynamış, otoriter, faşist ve otoriter sosyalizm olmak üzere beş tür siyasal rejimden söz eder. İngiltere ve

Birleşik Devletler anayasal-liberal, Fransa, İspanya, İtalya ve İskandinav ülkeleri rekabetçi ve kaynamış, Almanya, Avusturya, Japonya ve Rusya otoriter, Nazi Almanyası faşist ve otoriter siyasal rejim tiplerine girer (Mann, 1987: 342, 344, 349). Mann, otoriter siyasal rejimlerin temel özelliğinin yukarıda da belirtildiği gibi siyasal katılımı engelleme, özgürlükleri sınırlandırma ve/veya yeni baskı araçları bulma eğilimleriyle keyfi biçimde kuralları değiştirmesi olduğunu söyler. Ayrıca gerektiğinde bu tür rejimlerde devlet grevleri, toplantıları, gösteri yürüşlerini, örgütleri ve yayınları baskı altına almak için yasal belirsizlikleri kullanır, sıkıyönetim kanunlarına başvurur. Yine, bu tür rejimlerin bir diğer temel özelliği Mann'ın da işaret ettiği gibi, paternalist ya da paternal yapılar olmalarıdır (Mann, 1987: 345-346). Bu noktada, Mann'ın otoriter siyasal rejimlerle ilgili bu açıklamasından yola çıkarak Türkiye'deki mevcut siyasal rejimin de otoriter bir karaktere sahip olduğu iddia edilebilir.

Türkiye'deki mevcut bu otoriter rejim ve anlayış, bürokratik-askeri-teknokratik otoriter yönetim tarzlarından daha ziyade kontrollü siyasal katılıma ve siyasal-kurumsal yapılar aracılığıyla toplumun siyasal-mobilizasyonuna imkân tanır. Bir anlamda, sınıf çatışması modelini de reddederek farklı çıkarların çeşitli kurumsal-siyasal mekanizmalar aracılığıyla temsil etme arzusunda olan ve liberal demokrasinin bireyci savlarını mutlak surette reddeden siyasal-otoriter bir tarzdır (Linz, 2000: 208-209). Türkiye'deki bu otoriterlik aynı zamanda daha önce de vurgulandığı gibi paternalist ya da paternal bir karaktere sahiptir. Türkiye'deki otoriterliğin önemli kaynaklarından biri olduğu savunulan bu paternal/paternalist karakter güçlü devlet geleneğini anlama ve açıklamanın temel yollarından biri olmuştur. Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde devleti tanımlamada bu kavrama sıklıkla başvurulmuştur. Dinler, bu kavram ve ona bağlı olarak yapılan pek çok analizde kullanılan temel kavram çiftlerinden birinin 'merkez-çevre' kavramı olduğunu söyler. Ancak ona göre, bu tür analizlerin temel sorunu devletin tarihsel-toplumsal temellerini ve sınıf karakterini göz ardı etmeleridir (Dinler, 2003). Güçlü sınıf karakterleri olmakla birlikte belli tarihsel dönemlerde ortaya çıkan kapitalist krizlerin ivme kazandırdığı bir takım ekonomik, siyasal ve ideolojik-yapısal dönüşümleri deneyimleyen Türkiye gibi ülkeler devletçi-teknokratik otoriter bir yapının kurumsallaşmasını da beraberinde getirirler. Aslına bakılırsa, Türkiye'nin neoliberal ekonomik yapılanma süreci temelde böylesi otoriter bir karakteri bulunan kurumsallaşmanın bir ürünüdür. Otoriter tarzıyla Türkiye'deki örgütlü emeğin siyasal, kurumsal ve ekonomik gücünde ciddi gerilemelere yol açan bu neoliberal süreç otoriter-devlet biçiminin yükselişinin bir sonucudur. Poulantzas'ın otoriter devletçilik kavramından hareketle, 1970'li yıllardaki krizin ardından böyle bir krizden ancak devlet biçiminin otoriterleşmesiyle çıkılabileceği anlayışı hâkim olmuştur.

Bu otoriter-devletçi anlayış parlamento karşısında yürütmenin, yürütme içinde de uzmanlaşmış ekonomi mekanizmalarının öne çıktığı bir kurumsallaşmanın devamıydı (Akçay, 2019: 51-52). Bu kurumsallaşma bir yönüyle liberal-parlamentar bir demokrasi karşısında devletin ve onun güçlü idaresinin giderek daha fazla güçlenmesi anlamına geliyordu (Poulantzas, 1976b: 129). Bu yüzden burada Dinler (2003)'in eleştirilerine katılmakla beraber Türkiye'deki siyasal rejimin otoriter karakterine içkin olan paternal, paternalist özellikler sergilediğini de belirtmek gerekir. Yine de tüm bunlara karşın, altını bir kere daha çizmek gerekirse, buradaki tartışmaların temel argümanını Türkiye'deki siyasal rejim ve devletin, Dinler (2003)'in de belirttiği üzere, güçlü sınıfsal öğeler barındırması oluşturur. Temelde, bu sınıfsallığın Türkiye toplumunun tarihsel olarak siyasal-toplumsal değişim ve dönüşümünden kaynaklandığını öne sürer (Ahmad, 1993; Keyder, 2005).

Türkiye tarihini sadece Batıcı bürokratların ve modernleştirici elitlerin bir tarihi olarak yazmak ve yorumlamak (Dinler, 2003) Türkiye'deki toplumsal dönüşümleri ve bunların siyasal-toplumsal aktörlerini ve mücadelelerini göz ardı eder ve onları bir siyasal-toplumsal analizin nesnesi olmaktan çıkarır. Çünkü bu tür bir tarih yazımı ve yorumu, Türkiye'deki siyasal rejimin biçimlenmesini ve devletin genel karakterini Dinler (2003)'in belirttiği gibi merkez-çevre ya da Karaveli'nin işaret ettiği gibi sekülerizm/laisizm-İslam veya batıcılar-dindar/muhafazakârlar arasında geçen mücadelelerin belirlediği şekilde bir siyasal-toplumsal analize sebebiyet verir. Oysaki, yine Karaveli (2018)'nin işaret ettiği üzere Türkiye'deki siyasal-toplumsal düzeni sekülerizm-İslam ya da Doğu-Batı gibi kavramsal kategoriler etrafında açıklamak ve yorumlamak yerine Türkiye'nin özellikle cumhuriyet döneminden itibaren -her ne kadar buna Osmanlı dönemi de dâhil olsa da- neden otoriter bir siyasal rejim olarak şekillendiğine ve buna temel oluşturan unsurlara bakmak gerekir. Ona göre, bunlar esasında Türkiye'nin sınıf karakterini anlatır. Temelde, Türkiye'nin 1923'ten 1950'ye kadar milliyetçi-burjuva bir tek-parti diktatörlüğü olmasından tutun da devletin kurucularının, askeri ve sivil bürokratların bir 'milli burjuvazi' yaratmasına ve 1960-1961, 1971-1973 ve 1980-1983 askeri müdahaleleri ve sıkıyönetimlerine kadar tarihsel açıdan önemli siyasal-toplumsal eşikleri barındırır. Türkiye'nin yakın tarihinde öne çıkan bu siyasal-toplumsal eşiklerden biri olan 1980-1983 yılları temelde neoliberal-milliyetçi bir diktatoryal düzeni resmeder. Aslına bakılırsa, bu düzen esasında Türkiye'nin bir burjuva rejimi olduğunu ve sınıf karakterine sahip olduğunu gösterir. Genel olarak, sağ-eğilimli bir ruhunun olduğu söylenir (Karaveli, 2018: 17-18). Bu ruh, Türkiye'de başta askeri bürokrasi olmak üzere devletin bütün kurumsal aygıtlarına nüfuz etmiştir. İdeolojik olarak Türkiye'de ordu, her ne kadar geleneksel olarak muhafazakâr gruplara karşı ve muhalif

de olsa, daha çok kapitalizmi teşvik eden ve destekleyen Demokrat Parti ve/veya Adalet Partisi gibi merkez sağ partileri içine alan bu sağ-eğilimli ruhu benimsemiş ve sahiplenmiştir (Ahmad, 1993: 12).

Türkiye tarihselliği içerisinde temel otoriter uğraklardan biri olan neoliberalizme ve neo-liberal ekonomik yapılanmaya otoriter karakterini veren devlet ve onun diğer kurumsal yapıları neo-liberal bir piyasa ekonomisinin 'mağduru' olmaktan daha ziyade onun suç ortakları olmuşlardır. Bir başka ifadeyle, devlet ve kurumsal aygıtları Türkiye'de neoliberal ekonomik yapılanmanın önde gelen aktörü ve bu yapılanmaya otoriter karakterini veren şey olmuştur. Bu aynı zamanda Türkiye'de siyaset dışı, teknokratların yönetim ve güdümünde olan bir makro-ekonomi yönetim yapısına ve örgütlü emeğin güçsüzleştirilmesine dayalı otoriter neoliberal bir modelin AKP iktidarı tarafından kurumsallaştırılmasını da sağlamıştır. Bu şekilde kurumsallaştırılan otoriter bir neoliberalizm, otoriter devletçi anlayışının güncellenmiş bir versiyonundan başka bir şey olmamıştır (Akçay, 2020a: 6). Bruff (2014) da aynı şekilde, 1970'lerin sonundan itibaren ve 1980'li yıllar boyunca İngiltere'deki Thatcherizm deneyiminden yola çıkarak benzer bir noktaya işaret eder. Bu kavramı kullanarak İngiliz devletin ve onun kurumsal yapılarının neoliberal ekonomik yapılanmada nasıl aktif bir rol oynadığını tüm açıklığıyla ortaya koyar. Buradaki otoriterlik terimi, Bruff'un işaret ettiği gibi tek başına kaba bir gücün kullanımı olarak görülmemelidir. Aksine ve daha da önemlisi, buradaki otoriterlik belirli politikaları ve kurumsal pratikleri birtakım toplumsal ve siyasal anlaşmazlıklardan uzak tutma girişimlerinde devletin ve onun kurumsal gücünün yeniden şekillendirilmesini ifade eder (Bruff, 2014: 115). Türkiye örneğinde bu otoriter neoliberal yeniden yapılanmada devletin merkezi bir rol alarak yukarıdakine benzer bir depolitizasyon süreciyle uzak tutma girişimlerinin yanında askeri bir darbeyle gelen devletin sert ve kaba gücü öne çıkmıştır (Atasoy, 2009: 80, 84-85). Ancak yine de belirtmek gerekirse, otoriter bir neo-liberal yapılanma temelde neo-liberalizme geçişte askeri diktatörlüklerin rolünden tutun da yönetimlerin hukuka aykırı/kanunsuz ve zorlayıcı metotlarına ve olası bir halk muhalefetinden neo-liberal kemer sıkma tedbirlerinin üzerini örtecek yasal-anayasal mekanizmaların kullanımına kadar pek çok şeyi içerisine almıştır (Bruff, 2014; Clua-Losada ve Ribera-Almandoz, 2017; Bozkurt-Güngen, 2018). Aslına bakılırsa bu metotlar bir anlamda hem kapitalist devletlerin daha çok kendine özgü meşruiyet krizlerine hem de kapitalizmin daha geniş krizlerine yanıt olmuşlardır (Bruff, 2014: 124). Bu tür bir ekonomik yapılanmayı otoriter kılan şeyse demokratik baskılardan azade edilmiş devlet-yönelimli baskıdır. Son tahlilde, bu aynı zamanda daha geniş bir eşitlik ve demokratikleşme taleplerine karşı aktif bir şekilde savunusu yapılan neo-liberal bir siyasal-ekonomik düzenin yaratılması ve sürdürülmesinde de

son derece merkezidir (Bruff, 2016: 109-110). Bu otoriterlik temelde mevcut ve olası bir halk katılımını tüm karar alma süreçlerinden tamamen uzaklaştıran bir motivasyona dayandırılmıştır (Bozkurt-Güngen, 2018). Bu sebepledir ki, neoliberal otoriterlik veya otoriter neoliberalizm temelde güçlü bir devlet-merkezli yaklaşımın ve depolitizasyonun bir ürünüdür.

Türkiye’de genel olarak yukarıda yapılan tartışmaları da göz önünde bulundurursak mevcut otoriter siyasal rejimin oluşumunda ve bunun hâkim bir siyasal-yönetim anlayışı olarak yerleşiklik kazanmasında iki temel aktör öne çıkmıştır. Bunlar biri Türkiye’de toplumda ve devlet aygıtlarında ayrıcalıklı bir konuma sahip olan devlet-askeri bürokrasi (Ahmad, 1993); ve diğeri de sağ-yönelimli siyasetlerdir (Ahmad, 1993; Karaveli, 2018). Türkiye’de bu iki aktör, 1980’lerden itibaren yeni bir toplum ve devlet inşası girişimleriyle Türkiye’nin otoriter neoliberal-ekonomik yeniden yapılanmasında aktif bir rol üstlenmişlerdir. Türkiye’deki rejimin otoriter karakterinin bir sonucu olarak burada temel olarak otoriter neo-liberalizm ve/veya neoliberal yeniden yapılanmaya ilişkin iki temel nokta vurgulanmıştır. İlki, Türkiye’de devletin bir sınıf karakterinin olduğudur. Diğeri de Türkiye’de otoriter siyasal rejimin hâkim rol-üstlenici konumunu ve onun siyasal ve toplumsal alanda yerleşiklik kazanan egemen formudur. Genel olarak, bunun Türkiye’de AKP’nin şu anki post-neoliberal-otoriter rejiminin oluşumunda ve ortaya çıkan birtakım siyasal, ideolojik ve ekonomik girişimlerde önemli bir rol oynadığı belirtilir. Neoliberalizm-sonrası dönem olarak tarif edilen bir bağlamda dünyadaki diğer sağ-popülist siyasetlerde olduğu gibi Türkiye’de de işaret edilen bu iki noktanın, AKP siyasetinin neoliberalizmin kriz ve çelişkilerine verdiği otoriter-rejim inşası çabalarında hâkim bir unsur olduğuna işaret edilir. Bundan sonraki tartışmalarda AKP’nin post-neoliberal otoriter rejim inşasının tam da böyle bir tarihselliğin devamı ve sonucu olduğu savunulur.

Post-Neoliberal Otoriter Rejim: Sağ-Siyasal Bir İnşa

Otoriter bir karaktere sahip olan neoliberalizm pek çok başka toplumsal formasyonlarda olduğu gibi ırk, toplumsal cinsiyet, ekonomi ve aile gibi pek çok alanda belirli bir toplumsal ilişki biçimini ve neoliberalizmin uygulanma şekillerinde görüldüğü şekliyle piyasa-güdümlü kendine özgü bir mantıkla şekillendirilmiş pratikleri ifade eder (Sekler, 2009). 1970’lerde yükselişe geçen bu ekonomik toplumsal formasyon dünya ekonomilerinde oldukça köklü ve ‘devrimci’ değişimlere neden olan bir toplumsal ilişki biçiminin ve ekonomik pratiklerin bütünselliğini yansıtır. Belirli bir ilişki biçimi ve pratikler bütünü olarak yukarıdan geniş kapsamlı birtakım ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümleri beraberinde getiren bu tür bir neoliberalizm Friedmancı bir

adlandırmayla Keynesçiliğe karşı 'neoliberal bir karşı-devrimin' adı olmuştur. Bu şekilde tarif edilirken Milton Friedman şüphesiz bu türden neo-liberal karşı bir devrimin hegemonik ekonomi-politik kavramının da monetarizm/para politikaları teorisi olduğunu belirtmiştir. Bu teori, temel olarak 'bağımsız' merkez bankalarının yönetiminde olan bu politikanın serbest piyasa koşullarına göre hareket etmesi gerektiğini ve parasal dengeyi sağlamanın dışında başka amaçları gerçekleştirmek amacıyla yönetsel-hükümete ait kurumların bir siyasal aracı olarak kullanılamayacağını savunur. Bu yüzden, merkez bankalarının bağımsızlığı, küresel finans piyasalarının gereklerine bir para politikası oluşturmakta özgür olabilmesi amacıyla hükümet ve ona ait kurumlardan tam anlamıyla bir izolasyonunu ve uzak durmayı gerektirir (Alvater, 2009). Bunun için de güçlü bir liberalizasyona, mali disipline, bütüncül ve rekabetçi döviz kuru değişim oranlarına, kamusal harcamaların kısıtlanmasına, deregülasyona ve özelleştirmelere dayanan bir neoliberalizm ve/veya neoliberal ekonomik politikalar, dünya ekonomisinde döviz kuru değişim oranlarından faiz oranlarına kadar pek çok ekonomik pratiği/pratikleri, resmi-kurumsal kararların ve demokratik bir meşruiyeti olan devletin ve onun müdahalesinin dışında tutar. Bu kararlar artık çok-uluslu bankalara, ulus-ötesi şirketlere, uluslararası kuruluşlara ve devletten bağımsız kurumların ve kuruluşların ellerine geçmiştir (Macdonald ve Ruckert, 2009; Alvater, 2009).

Tüm bu yönleriyle neoliberalizm, devletin kamusal rol ve işlevlerinden görece bir geri-çekilmeyi ve piyasacı anlayışı getiren bir perspektiftir (Cecena, 2009). Tabii bu tür bir perspektif aynı zamanda kabaca birtakım ekonomi politikalarının ötesine geçen 'karşı-devrimci' bir siyasal projedir. Bu proje, tüm insanlığın refahı adına mülkiyet haklarını, serbest piyasa-ekonomisini ve ticaret anlayışını içerisine alan kurumsalcı bir yaklaşım çerçevesinde bireysel girişim özgürlüğünün ve yeteneklerin serbest bırakılmasını savunan bir siyasal-ekonomik pratikler teorisidir (Harvey, 2005). Bu pratikler, laissez-faire'ci [*bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*] bir liberalizm anlayışının din, ulus ve ırk değerlerine dayalı bir muhafazakâr yaklaşımla birleştirildiği bir siyasal projedir (Davies ve Gene, 2021). Post-neoliberal bir anlayış ve otoriter düzen de tam da böylesi bir siyasal projeye 'karşı hegemonik bir perspektifin' adıdır (Sekler, 2009). Bu karşı-hegemonik perspektif, güçlü-merkeziyetçi bir devlet vurgusuyla 'milliyetçi-militarist, faşist bir yaklaşımı' (Cecena, 2009) ve bir ulus-devlet çatısı altında neo-muhafazakâr bir strateji olan 'sevimli bir muhafazakâr bakışı' (Brie, 2009) içerir. Temelde, ekonomik olarak devletin güdümünde ve yönlendiriciliğinde bir ekonomik yapıyı ve kalkınmacı siyaseti savunan, politik olarak milliyetçi ve dini-ideolojik unsurların hâkim olduğu siyasal-ideolojik yönelimiyle LGBT ve feminist hareketler karşısında aile değerlerini savunan sağ-

popülist bir siyasettir. Bu ekonomik ve siyasal-ideolojik yönelimleriyle otoriter post-neoliberalizm siyasette ve ekonomide karşılığı olan hâkim bir siyasal formdur (Akçay, 2021b: 86). Bunlar bir bakıma post-neoliberal otoriter düzende sağ-siyasetlerin popülist siyasal eğilimlerinin inşasına da temel bir çerçeve oluştururlar. Bu tür siyasetlerin ekonomik ve siyasal-ideolojik bakımlardan post-neoliberal otoriter düzende siyasal mevcudiyetlerine ve devamlılıklarına katkı yaparlar.

Daha önce de belirtildiği üzere post-neoliberalizm¹, neoliberalizm-sonrası yeni bir siyasal-ekonomik düzenin adı değildir. Neoliberalizmin olumsuz etkilerine, ortaya çıkan çelişkilere ve krizlere karşı koymada ve neoliberalizmin giderek artan güçsüzlüğüyle mücadele etmede farklı yaklaşımları sergileyen siyasal ve analitik bir perspektiftir (Brand, 2016). Farklı analiz ve yaklaşımlarıyla temel bir siyasal formülasyona da giden bu siyasal perspektif, neoliberal ekonomik düzenin içsel çelişkilerine, ekolojik krize, ucuz ve düşük-ücretli göçmen emeğinin artmasına patriarkal çekirdek ailedeki çözümlere ve göç dalgalarına (Brie, 2009) karşı gelişen sağ-siyasal popülist bir tepkidir. Özellikle 2008 yılında Birleşik Devletler’de konut kredisi olarak bilinen mortgage’deki hızlı ve kontrolsüz büyümenin yol açtığı finansal krizin neoliberal ekonomik düzende yarattığı çelişkiler ve ekonomik kırılmalar (Putzel, 2020), 2016’da seçimlerde Birleşik Devletler’de ve Britanya’da yaşanan büyük ve ani siyasal değişimler ve 2019’un sonuna doğru COVID-19 salgınının patlak vermesi bu sağ-popülist tepkinin yükselişine hız kazandırmıştır (Davies ve Gene, 2021). Bu yüzden, post-neoliberalizmi ve/veya post-neoliberal düzeni neoliberal-kapitalist ekonomik yapının ötesine geçen, hatta onu dönüşüme uğratan bambaşka siyasal-ekonomik bir yapılanma ve düzen olarak okumamak gerekir. Bu yönüyle, otoriter neoliberalizmden farklı olarak post-neoliberal otoriterlik, dünyada yükselişe geçen sağ siyasetlerin yukarıda işaret edilen değişimlerin bir sonucu olarak neoliberal ekonomik düzende yaşanan birtakım çelişkilere, kırılmalara ve çözümlere milliyetçi-muhafazakâr tepkiyle çerçevelenen güçlü-merkezi devlet vurgusu ve müdahaleciliğiyle öne çıkmıştır. Bu tür bir otoriterlik, ‘millet’ kavramına yapılan vurgu ve liberal devlet yönetimine karşı gerçekleşen saldırılarla birleşerek bir anlamda milliyetçi-muhafazakâr popülist sağ siyasetlerin post-neoliberal düzen inşalarını mümkün kılmıştır (Cecena, 2009; Geva, 2021; Davies ve Gene, 2021).

Popülist sağ-siyasetlerde ortaya çıkan temel muhafazakâr siyasal çerçeveye gelince bunu da çoğunlukla dinsel değerlere vurgu, ailenin önemi, cinsiyetçi ve homofobik tutumlar belirlemiştir. Macaristan’da özellikle Orbán’ın partisi Fidesz, anaakım siyasal söyleminde neo-milliyetçi, zenofobik ve hatta ırkçı söylemleri kullanarak bu siyasal-ideolojik çerçevenin güçlenmesinde oldukça

aktif bir rol üstlenmiştir (Scheiring ve Szombati, 2020: 2). Mesela Partinin ‘Hristiyan değerlere’ yapmış olduğu çağrı ve onları korumak istemesi ve beraberinde Batılı toplumları “yozlaşma, seks ve şiddet” konularında aşağılayıcı birtakım suçlamalarda bulunması, muhafazakâr tutumunun önemli yansımaları olmuştur (Waller, 2016). Bu tutumuna göçmenlere karşı kaba ırkçılığıyla, kadın düşmanlığıyla ve homofobik çıkışlarıyla bir muhafazakâr-siyasal bir çerçeve kazandırmıştır (Geva, 2021). Benzer bir muhafazakâr tutum Polonya’da milliyetçi-muhafazakâr Hukuk ve Adalet partisinde de görülmüştür. Parti, dinsel ve milliyetçi değerleri temel ideolojik harçlar olarak kabul eder ve klasik sağ-popülist siyasette alışlageldiği üzere kendisini yozlaşmış elitlere karşı halkın gerçek temsilcisi olarak sunmuştur (Akçay, 2021b: 90). Bunun siyaseten bir karşılığı olarak toplumsal düzenin ve devletin Hristiyan değerler üzerine inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur. Özgürlük ve modernleşme, savunulan muhafazakâr toplumsal-siyasal düzenin temel ilkeleri olarak kabul edilmiş ancak bu ilkeler Hristiyan değerlere hizmet ettiği ve onu koruduğu sürece sahiplenilen temel muhafazakâr bir eğilimi² ifade etmiştir (Dabrowska, 2019; Jasiiecki, 2019). Bu sağ-muhafazakâr eğilimlerin yanında söz konusu sağ-siyasetler milliyetçi bir tutum ve yaklaşımı ise genel olarak hem Orban’ın Macaristan’ında hem de Erdoğan’ın Türkiye’inde görüleceği üzere çoğunlukla ekonomi politikalarında ve hedeflerinde göstermişlerdir. Özellikle devletin ekonomide rolünün yeniden artırılmasına dönük çabalar post-neoliberalizmin ekonomideki en görünür sonuçlarından biri olmuştur. Mesela Polonya örneğinde milliyetçi-muhafazakâr parti, bir ‘ulusal kapitalizm’ yaratma hedefi doğrultusunda devletin müdahaleciliğini ve yeniden kalkınmacı bir siyaseti savunan yabancı sermaye karşıtı yerli ve milliyetçi bir ekonomi modelini benimsemiştir (Akçay, 2021b). Özellikle IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası ekonomi kuruluşlarına ve AB’ye karşı tutumları, merkez bankalarının bağımsızlığı ve özerkliği sona erdiren kararları, ulusallaştırma politikaları, ekonomik avantajların, kaynakların ve birtakım ihalelerin belli sermaye gruplarına aktarımı şeklinde sermaye grupları arasındaki rekabet ve birikim süreçleri üzerindeki kontrolleri söz konusu politikalar ve hedefler arasındadır.

Sağ-popülist bir inşanın ürünü olan bu post-neoliberal otoriter düzen, dinsel-muhafazakâr siyasal-ideolojik bir formda güçlü-merkeziyetçi devlet yapılanmasını ve korumacı devlet anlayışını, güçlü otoriterliği ve milliyetçi eğilimleri klientalist ve neoliberal vurgularla birleştiren bir düzene dönüşmüştür (Robotham, 2020; Putzel, 2020; Geva, 2021). Bu düzende sağ-popülist siyasetler klientalist yaklaşımlarını liderlerine ve partilerine güçlü bir şekilde bağlılık gösterenlere ulusal finansal kurumlarından parasal destek, bağlantı ve kaynak aktararak onlara çeşitli ayrıcalıklar sağlarlar (Geva, 2021). Sağ-siyasetlerin

piyasa ve topluma ilişkin neoliberalizmi önceleyen kökleşmiş düşüncelerine sahip olmaları sebebiyle bu sağ-popülizm ve onların popülist siyasetçileri aynı zamanda neo-liberallerle birlikte köktenci piyasacı anlayışa ya da ekonomik liberalizme güçlü bir bağlılık gösterirler (Putzel, 2020). Buna karşın, sağ-popülist siyasetler ilginçtir, ulus-devlet temelli bir piyasa ekonomisi anlayışına ve serbest ticareti kontrolleri altına alan korumacı ekonomi politikalarına dayandırdıkları bu post-neoliberal popülist anlayışlarıyla neoliberal ekonomik düzenin çelişkilerine ve çözümlerine yanıt olabildiklerini düşünmüşlerdir. Bu popülist yanıt çoğunlukla da adil olmayan rekabetçi bir düzeni benimsemiş ve neoliberal-küresel serbest ticaret düzenine zarar verme pahasına ulusal ekonomilerin belli katmanlarını güçlendirmeyi amaçlamıştır (Scheiring, 2020; Robotham, 2020).

Bütün bunların temelinde yatan şeye gelince, bu esas olarak toplumu örgütleyen ve fikri anlamda her konuda böyle bir birlikteliğin oluşmasına ihtiyaç duyan ve buna çalışan güçlü-merkeziyetçi devlet yapılarıdır. Bu devlet yapısı Macaristan'ın sağ-popülist lideri Orban yönetimindeki Macar ekonomisinde belirli sektörleri millileştirerek, iç piyasaya ve ülke sanayisine dönük koruyucu önlemler alarak, enerji ve temel gıda ürünlerinde fiyatları sabitlemek amacıyla devlet kontrolüne ve müdahalesine giderek, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası neoliberal kuruluşları etkisizleştirerek ve bunları gerçekleştirmek için bir ekonomik öz-yönetim vaadinde bulunarak refah-devleti karşıtı ideolojisiyle güçlü egemen bir devlete dönüşmüştür (Geva, 2021). Bu gücü kullanarak Orban'ın partisi Fidesz başta banka ve enerji gibi sektörler olmak üzere pek çok sektörde yerli ve yabancı sermaye arasındaki güç dengelerini değiştirmeye çalışmıştır. Bununla, devlet iktidarıyla ekonomik gücün güçlü bir şekilde kaynaşması hedeflenerek sermaye birikim süreçlerini güçlü bir şekilde kontrol eden ve yöneten bir devlet oluşumu ortaya çıkmıştır (Scheiring ve Szombati, 2020: 7-8). Sağ-popülist liderlerin himayesinde merkeziyetçi ve güç-yoğunlaşmasının yaşandığı bu denli güçlü egemen devlet yapılarında tüm gücü ve yetkiyi elinde toplayan sağ-eğilimli bir siyasal liderlik ve yönetim anlayışı hâkim kılınmak istenmiştir. Bu tür bir devlet yapılanmasında bundan böyle kurumsal-hukuki bir prosedüre ve yasa ve normlara başvurma'nın hiçbir anlamı kalmamıştır. Neoliberal-küresel kapitalizmin IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşları bu tür post-neoliberal bir düzende rolünü ve etkilerini yitirmişlerdir. Post-neoliberal bir düzenle hakların, kurumsallaşmış hukuki normların olmadığı son derece kavgacı ve hizipçi bir devlet yapılanmasına sahip kapitalist bir düzen ortaya çıkmıştır (Cecena, 2009).

Özellikle Orban, Erdoğan ve Trump gibi sağ-popülist siyasetçilerin liderliğinde kişiselleşen ve bir parti devletine dönüşen bu yapılar 'liberal olmayan' bir

karakter ve görünüm kazanmıştır (Geva, 2021; Robotham, 2020). Bunun temel nedeni olarak ekseriyetle güçlü bir liderliğin tekelinde toplanan bu tür güçlü-merkeziyetçi otoriter devlet yapılanmalarının serbest piyasa ilkelerini, hukuk normlarını, ulusal ve uluslararası bağımsız kuruluşları göz ardı eden ve zayıflatan girişimleri gösterilmiştir. Bu noktada, mesela siyasal otoriterlerden bağımsız, özerk bir yapıya sahip olduğu iddia edilen merkez bankaların özerkliğini azaltan reformlara gidilmiştir. Hukuk devleti ilkesini ihlal eden ve yasaların ve normların üstünlüğünü hiçe sayan otoriter siyaset tarzları benimsenmiştir. Özellikle Türkiye de dâhil olmak üzere Polonya ve Macaristan örneklerinde de görüleceği üzere yasal-hukuki reformlarla başta en üst yargı merci Anayasa Mahkemesi olmak üzere yargı kurumları üzerinde artan kontrol ve denetimler bu otoriter siyasetlerin somut dışavurumları olmuştur (Putzel, 2020; Geva, 2021; Dabrowska, 2019; Tomczak, 2021). Yine Macaristan örneğinde Orban'ın Fidesz partisi, yeni anayasa hamlesiyle anayasa mahkemesi ve savcılık kurumu gibi pek çok alanda hukuki birtakım değişikliklere giderek hukuk devletinin dengeleyici ve denetleyici rolü ve işlevini ortadan kaldırmıştır. Böylelikle, siyasal çoğulculuk ve rekabet bütün kurumsal ve finansal önkoşullarıyla yok edilerek partinin kontrolünde güçlü-merkezi bir devlet yönetimi ortaya çıkmıştır (Scheiring, 2020). Ekonomik alanda bu tür sağ-eğilimli siyasetlerin post-neoliberal düzen inşalarında neoliberalizmin temel ilkelerinden kopularak daha fazla devlet müdahalesi ve düzenlemesine ve daha az piyasa-güdümlü bir ekonomi yönetimine doğru yönelim söz konusu olmuştur. Ekonomide özellikle bu tür bir otoriterlik, dışarıdaki ithal alım rekabetinden iç piyasaları korumadan tutun da içeride sermaye piyasaları üzerindeki güçlü kontrol ve ihracat gücünü yaratacak, üretim ve imalatı geliştirecek agresif sanayi politikalarına kadar pek çok şeyi içerisine almıştır (Akçali, Yanik ve Hung, 2015). Bu politikaların pratiğe geçirilmesinde kurumsal otoriterliği otoriter popülizmle birleştiren bir siyasal strateji benimsenerek temelde refah harcamalarının sınırlandırılması, sendikaların baskı altında tutulması ve sermaye kesimlerine yapılacak doğrudan ve dolaylı destek biçimlerinin çeşitlendirilmesi hedeflenmiştir (Scheiring, 2020: 76). Sağ-eğilimli siyasetlerde gelişen bu türden bir otoriterlik ve bunu çerçeveleyen popülist anlayış çoğunlukla ekonomide ortaya çıkan neoliberal ekonomilerin çelişki ve krizlerine ve mevcut ekonomilerin işleyişine giderek olumsuz etki eden siyasal değişimler, sermaye birikim krizleri, ekoloji, göç ve Covid-19 salgını gibi pek çok toplumsal etkene bir yanıt olarak gelişmiştir. Post-neoliberal otoriter rejimlerin otoriter karakterini gittikçe görünür kılmaya başlayan ekonomik alandaki bu politikalar, ister istemez farklı sermaye sınıfı ve gruplar arasında ve bunların siyasal iktidarlarla olan ilişkilerinde yeni çatışmaların ve gerilimlerin de oluşumuna zemin hazırlamıştır. Türkiye örneğinde AKP iktidarının bu tür bir post-neoliberal otoriter düzene savrulmasında özellikle

2013-sonrası başta Gezi olayları olmak üzere toplumsal ve siyasal muhalefete olan tutumu ve hukuki-yargısal süreçlere müdahaleleri iktidarın giderek artan otoriterliğini görünür kılarken aynı zamanda rutin bir şekilde biçimsel-kurumsal temsili demokrasinin mekanizmalarına (parlamento, seçimler ve seçim süreçleri) müdahalelerde bulunması -en yakın örnekleri arasında 2019 yerel seçimleri ve İstanbul belediye seçiminin yenilenmesi sayılabilir-, 2017 anayasa referandumunun ardından tek adam yönetimini kurumsallaştırması, artarak devam eden muhafazakar-ideolojik kutuplaştırıcı bir siyaseti hâkim kılmaya çalışması ve genel olarak başta neoliberal serbest-piyasa ekonomisinin işleyişi olmak üzere mevcut hâkim düzenin temel kurumları olarak düşünülen liberal-temsili demokrasinin kurumlarının, hukuk ve yargının işleyişinin ve piyasasının düzenleyici bağımsız-özerk kurumlarının yapılan müdahalelerle siyasal iktidarın güdümüne ve kontrolüne girmesi temel bir etken olmuştur (Altınörs ve Akçay, 2022). AKP'nin otoriter düzen inşasında bu temel etkenleri göz önünde bulundurarak bir sonraki bölümde siyasal, ideolojik ve ekonomik bakımlardan TÜSİAD ve AKP arasında temel bir takım sınıfsal gerilim ve çatışmaların temelini oluşturduğu iddia edilen post-neoliberal otoriterlik ele alınacak ve tartışılacaktır.

TÜSİAD- AKP İlişkilerinde Sınıfsal Gerilimlerin Arkaplanı: Post-Neoliberal Otoriterlik

Türkiye'de sermaye sınıflarının siyasal iktidarla olan gerilimleri hiçbir zaman yeni olmamıştır. Tarihsel olarak, özellikle büyük sermaye gruplarıyla siyasal iktidarlar arasındaki ilişkilere bir göz atıldığında pek çok gerilime tanık olunur. Ancak post-neoliberal zamanlarda sağ-eğilimli otoriter siyasetlerin yükselişindeki ivme ve beraberinde gelen post-neoliberal otoriter siyasal düzen girişimleri, sermaye ve siyasal iktidarlar arasındaki sınıf dinamiklerinde yeni sınıfsal gerilimleri beraberinde getirmiştir. Bunların temellerinin atılmasının yanında post-neoliberal dönem ve bu dönemde oluşturulmaya çalışılan sağ-siyasal otoriter rejim inşaları söz konusu sınıf dinamiklerinin ve oluşan gerilimlerin bir çerçeve kazanmasında da önemli katkıları olmuştur. Bütün bunlar dikkate alınarak buradaki tartışma, Türkiye'de önemli bir sermaye grubu olan TÜSİAD ile AKP iktidarı arasında son dönemlerde giderek artan gerilimleri ve çatışmaları konu edinerek post-neoliberalizm ve otoriter rejim inşaları tartışmaları kapsamında bu gerilim ve çatışmalara bir açıklama getirmeye çalışır. Bu açıklamalarda özellikle belirli dönemlere (2014, 2019, 2021) odaklanır. Türkiye tarihinin deneyimlediği belli başlı siyasal gelişmeler ve olaylar dikkate alındığında bu dönemler siyasal iktidar ile TÜSİAD arasındaki tartışma ve gerilimlerin giderek yükselişe geçtiği dönemlerdir. Özellikle 2013 ve sonrası Gezi olayları, 17-25 Aralık operasyonu, sosyal medya (Twitter) yasası, 2019'da yapılan yerel seçimlerin sonrasında iktidarın başta İstanbul olmak üzere seçimlere ve hukuki

süreçlere müdahalesi ve 2021’de siyasal iktidarın faiz, enflasyon ve para politikaları konularında ekonomiye ve serbest piyasa mekanizmasının temel düzenleyici kurumları olduğu iddia edilen merkez bankası gibi bağımsız-özerk yapılara giderek artan müdahaleleri ve karşı çıkışları bunların temel nedenleri arasında gösterilebilir. Bunlardan yola çıkılarak post-neoliberalizm ve post-neoliberal otoriter rejim inşalarının çerçevesini çizdiği sağ-siyasal otoriter popülist-siyasetlerin Türkiye’deki tezahürü olan AKP iktidarı ve politikalarıyla TÜSİAD sermaye grubu arasında oluşan sınıf gerilimlerinin siyasal, ideolojik ve ekonomik temelleri ele alınacak ve tartışılacaktır.

Dünyada ve şu anda Türkiye’de AKP iktidarı örneğinde olduğu gibi sermaye gruplarının siyasal iktidarlara olan gerilimlerinin hâkim bir siyasal formu olan sağ-eğilimli otoriter rejimlerin inşa ettiği post-neoliberal otoriterliğin resmettiği sınıf dinamiklerinde yalnızca gerilimler ve çatışmalar mı olmuştur? Bir başka ifadeyle söylenecek olursa, sermaye grupları ve iktidar sınıfları siyasal, ekonomik ve ideolojik yönden güçlü bir uyum ve iş birliği içerisinde hiç olmamışlar mıdır ya da bunu deneyimlememişler midir? Türkiye’de AKP iktidarı ve TÜSİAD arasındaki ilişkilere yakından göz atıldığında, söz konusu sınıf dinamikleri sadece bir gerilimler ve çatışmalar sürecini yansıtmayacaktır. Aksine, iktidar ve TÜSİAD arasında çoğu zaman yakın bir iş birliği ve uyumlu bir birlikteliğin gerçekleştirildiğine ve gösterildiğine de tanık olunmuştur. AKP’nin 2000’lerin başındaki kuruluş süreçleri ve 2001’de iktidara gelişinin hemen öncesi ve sonrasına yakından bakılırsa şayet, TÜSİAD ve AKP arasında güçlü bir uyumun ve iş birliğinin geliştiği ve siyasal, ekonomik ve ideolojik açılardan da herhangi bir ayrışma ve çatışmanın olmadığı gözükür. Bu birliktelik ve uyumun siyasal, ekonomik ve ideolojik bakımlardan tam anlamıyla güçlü bir birlikteliğe dönüşmesi TÜSİAD yöneticilerinin AKP iktidarıyla ilgili yapmış olduğu açıklamalarda kendini gösterir. Mesela bu açıklamalardan birinde, AKP henüz iktidara gelmemişken dönemin TÜSİAD başkanlarından Tuncay Özilhan’ın Avrupa ziyaretleri esnasında yapmış olduğu açıklamalar, bu güçlü ve uyumlu birlikteliğin oluşmasının önemli işaretleri olmuşlardır. Bu ziyaretlerinden birinde Özilhan şunu ifade etmiştir: “Avrupa’da durmadan karşılaştığımız soru AKP’nin nasıl bir parti olduğu, İslamla ilgili düşünceleri olmuştur. Biz laik bir parti olduğunu, Türkiye’nin laiklik çerçevesine sıkı sıkıya sarıldığını görüyoruz. AKP, diğer Avrupalı ülkelerde olduğu gibi muhafazakâr demokrat bir partidir” (Özilhan, 2002). Aynı şekilde söz konusu ziyaretlerde TÜSİAD heyeti de “AKP’nin kendini İslamcı değil, muhafazakâr demokrat bir parti olarak tanımladığı” mesajını vererek AKP iktidarının ekonomik program, ekonomik istikrar ve gelir dağılımı ve AB konularında atacağı adımları destekleyeceklerini belirtir (Milliyet, 2002).

Genelde ortaya konan bu görüşler ve destek mesajları dikkate alındığında TÜSİAD'ın AKP iktidarıyla ilişkilerinin oldukça uyumlu ve sorunsuz yürüdüğü söylenebilir. İktidarla olan ilişkilerin bu şekilde devam etmesinde özellikle ekonomideki olumlu gelişmeler, tek parti hükümetinin sağladığı istikrar ortamı, AB ile ilişkilerde elde edinilen kazanımlar, müzakere sürecinin başlatılması, yapısal reformlar ve özelleştirmelerin hızlanması önemli bir etken olmuştur. Bütün bunlar TÜSİAD'ın AKP iktidarına verdiği destekte önemli bir rol oynamıştır (Doğan, 2005). Sermayenin desteğinde AKP'nin iktidara gelmesiyle birlikte AB'yle müzakereleri ve üyelik sürecini ilerletici adımları, demokrasi, hak ve özgürlükler alanında yapmış olduğu reformlar ve demokratikleşme ve asker-sivil ilişkilerini yeniden yapılandıran birtakım yasal-hukuksal düzenlemelere girişmesi verilen desteği takviye etmiştir. AKP-TÜSİAD ilişkilerinde 2001'de AKP'nin iktidara gelmesiyle başlayan bu olumlu ve övgülerle dolu ilişkinin 2004'ün sonu ve 2005'in başına kadar bu şekilde devam ettiği iddia edilir. Bu dönemde AKP'nin özellikle milliyetçi bir söylemi reddederek AB reform süreçlerini hızlandırması, basın özgürlüğünü genişletmesi, Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM)'ni kaldırması, kötü muamele ve işkenceyi önlemesi, ölüm cezasını kaldırması, cinsiyet eşitliğini güçlendirmesi ve temel hak ve özgürlükler alanında uluslararası sözleşmelerin yasama üzerindeki üstünlüğünü kabul etmesi gibi demokratikleşme ve temel hak ve özgürlükler alanında atmış olduğu pek çok adım, TÜSİAD-AKP arasındaki ilişkileri güçlendirmiş, pekiştirmiştir (Yankaya, 2015; Koyuncu, 2006; Uğur ve Yankaya, 2008). Şüphesiz, ekonomi politikalarında iktidara gelişinin hemen ertesinde AKP'nin mevcut ekonomi programını aksatmadan sürdürmesi, IMF, Dünya Bankası ilişkileri ve ekonomide tekrar sapmalara ve olumsuz gidişatlara meydan vermeden programı uygulaması, sermaye sınıflarının desteğini almada bir diğer önemli temel etken olmuştur (Hürriyet, 2003). Çünkü AKP iktidara gelişinin hemen ertesinde IMF ile olan anlaşmalara paraf atmış ve herkesi şaşkına çeviren bir sadakat ve ortodoksulukla neoliberal politikaları uygulamıştır. Bu durum, bir bakıma AKP dönemi de olmak üzere siyasal iktidarların ekonomi yönetimlerinin her zaman farklı sermaye gruplarından oluşan bir koalisyon olduğu izlenimini uyandırmıştır. Bu bağlamda, 2002-2013 arasındaki dönem temel alındığında ekonomi politikalarında iktidarla olan koalisyonun büyük ortağının TÜSİAD olduğu görülür (Akçay, 2021a; Sönmez, 2008; Yankaya, 2015; Akyarlı, 2014; Çaralan, 2014, Ünker, 2021). Ancak her ne kadar farklı sermaye grupları arasında bir koalisyon olsa bile şunu da belirtmek gerekir ki, AKP ve Erdoğan'ın iktidarı boyunca siyasal ve ideolojik olarak dindar-muhafazakâr addedilen sermaye gruplarının ekonomik çıkarlarını savundukları ve temelde bu sınıfları temsil ettikleri öne sürülür (Buğra ve Savaşkan, 2012; Akçay, 2021a, İnsel, 2003). Özellikle AKP'nin post-neoliberal otoriter düzeninde pratiğe geçirdiği ekonomi politikalarında Akçay (2021a) iktidarın bu sermaye grubuyla

olan yakın ilişkilerini/bağlarını açık bir şekilde belirtir. AKP'nin ekonomi yönetimine ve politikalarına bu sermaye gruplarından (MÜSİAD, ASKON gibi) gelen destek açıklamaları da bunu açıkça gösterir.

TÜSİAD-AKP arasındaki ilişkilerde siyasal uyum ve birlikteliğin 2001-2004 arası dönem ve 2005'e kadar oldukça olumlu ve yapıcı bir seyir izlemesine ve ekonomi alanındaki ortaklığın genel hatları itibariyle 2013'e kadar iş birliği içinde sürmesine karşın siyasal ilişkiler (Uğur ve Yankaya, 2008) 2005'ten itibaren, ekonomik ilişkiler de (Altınörs ve Akçay, 2022) 2013 yılından itibaren değişmeye başlamıştır. İktidarının öncesinde sermaye çevrelerini 'değiştirdiğine, laikliği içselleştirdiğine ve demokrasiye inandığına' ikna etse de AKP iktidarının 2005 sonrası dönemden itibaren siyasal alanda başta laiklik, başörtüsü, imam hatip meselesi konularında atmış olduğu adımlar olmak üzere genel olarak hukuk, demokrasi ve ifade özgürlüğü alanında yaşanan gerilemelerin ve demokratikleşme adımlarındaki yavaşlamaların ekonomideki yanlış politikalarla devam ettirilmesi sebebiyle TÜSİAD-AKP ilişkilerinde siyasal, ekonomik ve ideolojik pek çok alanda oluşabilecek yeni gerilim ve çatışmalara da zemin hazırlamıştır. Bunlar, 2013 yılında TÜSİAD başkanlığına seçildikten bir yıl sonra istifa eden Muharrem Yılmaz'ın TÜSİAD Genel Kurulundaki konuşmasının da ana hatlarını oluşturmuştur. Yılmaz bu konuşmasında "Hukukun üstünlüğüne riayet edilmeyen, yargı mekanizması AB normlarında çalışmayan, düzenleyici kurumlarının bağımsızlığına gölge düşüren, vergi cezası veya başka türlü cezalarla şirketler üzerinde baskı kuran, ihale yasası onlarca kez değişen bir ülkeye yabancı sermayenin gelmesinin mümkün olmadığını" ifade ederek iktidarı sert bir şekilde eleştirmiş ve mevcut durumu bir bakıma özetlemiştir (Yılmaz, 2014). Ancak iktidar da gelen bu eleştirilere aynı sertlikte yanıt vermiş ve TÜSİAD'ı eleştirmiştir. Hatta o dönem Başbakan olan AKP lideri Erdoğan, TÜSİAD'ı ihanetle suçlayarak ona şu şekilde karşılık vermiştir: "Böyle bir ülkeye küresel sermaye gelmez" ifadesini kullanamaz. Eğer kullanıyorsa bu, bir ihanettir... Biz bu makamlara TÜSİAD'la gelmedik, TÜSİAD'a rağmen geldik. TÜSİAD'a rağmen de milli iradeyi, demokrasiyi savunmaya devam edeceğiz. Türkiye'ye yabancı sermaye gelmez diye kendi ülkelerini, hükümetlerini tehdit ediyorlar." (Erdoğan, 2014). Buna rağmen AKP iktidarına yönelik benzer nitelikte sert ifadeler ve eleştiriler TÜSİAD yönetiminden ve üyelerinden gelmeye devam etmiştir. TÜSİAD'da bir dönem başkanlık da yapmış olan TÜSİAD YİK Başkanı Tuncay Özilhan TÜSİAD'ın iktidara yönelik benzer eleştirilerini sürdürmüş ve bir konuşmasında şunu ifade etmiştir: "Demokrasi işler kılınırsa, hukukun üstünlüğü tesis edilirse, eleştirel düşünmenin önünü açan bir eğitim reformu yapılırsa ekonomimizin performansı yükselecek... Biz bu nedenle ekonomi derken demokrasi diyoruz; yargı bağımsızlığı diyoruz, hukukun üstünlüğü diyoruz; insan

hakları diyoruz; akademik özgürlükler diyoruz; liyakat diyoruz; ifade özgürlüğü diyoruz. Demeye de devam edeceğiz.” (Özilhan, 2019a). Bu ve benzer eleştiriler TÜSİAD yönetimi ve üyelerince sıklıkla dile getirilmiştir. Özellikle AKP iktidarının siyasal, ideolojik ve ekonomik temelde yürüttüğü siyaset ve mücadele, farklı dönemlerde TÜSİAD’ın eleştirilerinin ana hedefi olmuş ve bunlar bu sermaye grubunun farklı toplantılarında ara ara gündeme getirilmiştir.

Yine bu TÜSİAD toplantılarından birinde iktidara yönelik ekonomiden kadın haklarına, ifade özgürlüğünden hukuk ve demokrasiye kadar pek çok eleştiri getirilmiştir. Bunlardan birisini oldukça da kapsamlı bir şekilde iktidarın siyasal, ekonomik ve ideolojik pek çok politikasını eleştiren ve 2021 yılında TÜSİAD başkanlığı görevini de yürüten Simone Kaslowski yapmıştır. Kaslowski bu konuşmalarından birisinde ekonomi, hukuk ve demokrasi konularını ama en başta da Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın kadın haklarını savunan İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme kararını eleştirerek şunları söylemiştir:

Özellikle 21. yüzyıl dünyasında kadınların haklarının tam anlamıyla hayata geçirilmesi, onların şiddetten korunması öncelikli bir konudur... Bu nedenle bizzat Avrupa Konseyi bünyesinde tüm ülkelerce imzalanmış, Türkiye’nin öncülük de yaptığı, ilk imzacısı Türkiye olan ve dünyanın incisi şehrimizin adını taşıyan İstanbul Sözleşmesi’nden çıkılmasını, daha önceki basın açıklamalarımızda da vurguladığımız gibi, düzeltilmesi gereken bir karar olarak değerlendirdiğimizi tekrarlamak istiyorum... [Ekonomiye gelince] kalkınma unsurlarının önkoşulu, bir ülkedeki istikrardır. Yalnızca siyasi istikrardan değil kurumsal istikrardan bahsediyorum. Son iki buçuk yıl içinde en önemli kurumlarımızdan TÜİK’in Başkanı dört, Merkez Bankası’nın Başkanı ise üç kez değişmiştir. Demokratik hukuk devletlerinde kamusal alanda hizmet gören kişilerin atanması, görevden alınması, kısaca devlet personel rejimi, yasamadan aldığı güç ile yürütmenin uhdesinde olan bir konudur ve öyle olmalıdır. Bu tür görev değişikliklerinde, ancak şeffaflık ve hesap verilebilirlik dikkate alındığında piyasa ekonomisinin daha sağlıklı çalışması sağlanır... Elbette tüm bunlar için gerekli olan şeyse demokrasi ruhunun ve etik ilkelerin yürütme ve yasamadan yargıya tüm süreçlerdeki görevliler tarafından içselleştirilmesidir. (Kaslowski, 2021)

TÜSİAD-AKP arasında burada verilen açıklamalarda da çok açık bir şekilde görüleceği üzere, bu gerilimin oldukça uzun bir geçmişi olduğu söylenebilir. Bu durum aslında AKP iktidarının pratiğe geçirdiği post-neoliberal otoriter düzen inşası sürecinin özellikle siyasal ve ideolojik yönelimlerini açığa çıkarmakla birlikte ilişkilerde ortaya çıkan yeni bir şey de değildir.

Bir bakıma, AKP'nin bu sermaye grubuyla yaşadığı gerilimin ilk işaretlerini veren sermaye sınıfı temsilcilerinden gelen açıklamaların da gösterdiği üzere, siyasal iktidarın post-neoliberal otoriter rejim inşasında ortaya çıkan bu gerilim(ler) uzun bir tarihsel süreci içerisine alır. Bu tarihsel süreçte yaşanan gerilimde özellikle inşa edilmeye çalışılan post-neoliberal otoriterliğin siyasal ve ideolojik yönleri daha çok öne çık(arıl)mıştır. Yani politik olarak AKP'nin demokrasi ve hukuk normlarından ve AB sürecinden kopuşu, güçler ayrılığı ilkesi ve hukuk devletini ortadan kaldırmaya yönelik girişimleri, özellikle ekonomiyi düzenleyici kurumların bağımsızlık ve özerkliğinde yarattığı sorunlar ve temel hak ve özgürlüklerde neden olduğu gerilemeler söz konusu otoriterliğin ana siyasal yönelimleridir. İdeolojik olarak AKP'nin eğitim alanında giderek artan dinselleştirici-muhafazakârlaştırıcı adımları, kadın hak ve özgürlüklerinde yaşanan gerilemeler ve İstanbul sözleşmesi'nin iptali AKP post-neoliberal otoriterliğin temel ideolojik yönelimleri olmuştur.

AKP iktidarının post-neoliberal otoriterliğinin bu siyasal ve ideolojik yönelimi devam ederken buna içerisinde bulunduğumuz süreçte ağırlığını ve etkisini giderek artıran ekonomik meseleler ve bu meselelerin TÜSİAD-AKP iktidarı arasında ekonominin yönetimiyle alakalı ortaya çıkardığı çatışma ve gerilimler de eklenmiştir. Bu eklenme sürecinde ilk anda neoliberal düzende serbest piyasa ekonomilerinin işleyişinin temel mekanizmalarından biri olarak düşünülen ve bağımsız ve özerk bir kurum olduğu varsayılan Merkez Bankası tüm rolünü ve işlevini kaybetmiştir. İktidarın üzerinde kurduğu güçlü denetim ve kontrolle AKP'nin siyasal güdümünde bir kuruma dönüştürülen Merkez Bankası iktidarın ekonomi politikalarının temel aracı haline getirilmiştir. Bu süreçte, özellikle Erdoğan ve AKP iktidarının Merkez Bankasını işlevsizleştirerek faiz konusu ve hâkim para politikaları yönetimindeki yaklaşımları, 'faiz neden, enflasyon sonuçtur' gibi neoliberal-piyasa normlarıyla çelişen müdahaleci bakış açıları ve bunların temel liberal ekonomik kaideler ve serbest piyasa ilkeleriyle olan uyumsuzluğu ekonomi alanında ortaya çıkan gerilim ve çatışmalarda temel etken olmuştur. Ekonomi yönetiminde ortaya çıkan bu uyumsuzluk şüphesiz iktidarın siyasal ve ideolojik yönelimleriyle de yakından bağlantılıdır. Daha doğrusu, ekonomi alanında sınıf-temelli birtakım çıkar çatışmalarının ve gerilimlerin eklenmesiyle AKP'nin post-neoliberal otoriterliğinin siyasal, ideolojik ve ekonomik yönlerinin daha bütüncül bir çerçeve kazandığı söylenebilir. Yukarıda belirtilen siyasal ve ideolojik unsurlara bundan sonraki TÜSİAD ve AKP'nin açıklamalarında da görüleceği üzere ekonomi ve sınıf unsurunun eklenmesiyle söz konusu sınıf gerilimi daha bütüncül bir görünüm kazanır ve kendini açığa çıkarır.

AKP'nin temel hak ve özgürlükler, hukuk, demokrasi vb. konulardaki siyasal

girişimleri ve yine laiklik, kadın hakları, başörtüsü, imam hatip konularında ortaya koyduğu ideolojik yaklaşım kurulacak olan post-neoliberal otoriter rejimin güçlü siyasal ve ideolojik yönelimlerini oluştururken buna bir de ekonomi alanındaki çatışma ve gerilimler ve bu konuda takınılan otoriter tarz eklenmiştir. Bir başka ifadeyle kurulmaya çalışılan bu post-neoliberal otoriter rejiminin siyasal ve ideolojik ayrışmalarına mevcut ekonomik meselelerin de eklenmesiyle AKP-TÜSİAD arasında gelişen sınıf gerilimleri siyasal, ideolojik ve ekonomik unsurlarıyla bütünsel bir sınıfsal görünüm kazanmıştır. Bundan sonraki açıklamaların da göstereceği üzere AKP siyasetinin ekonomi alanındaki otoriter tavrının siyasal ve ideolojik olanlara eklenmesiyle birlikte TÜSİAD grubuyla ve siyasal iktidar arasındaki sınıf dinamiklerinde ortaya çıkan gerilim sınıfsal çatışma ve çelişkileri artık görünür kılmıştır. Burada da sınıf dinamiklerinde ortaya çıktığı düşünülen ekonomi-temelli çatışma ve gerilimlere işaret edilerek buna temel oluşturan birtakım ekonomik konular ve meseleler ele alınacaktır. AKP'nin post-neoliberal otoriterliğinin ekonomik yönelimi tartışılarak siyasal, ideolojik ve ekonomik görünüşleriyle söz konusu otoriterliğe bütüncül bir çerçeve kazandırılmaya çalışılacaktır.

Post-neoliberal otoriter düzen inşasında ekonomik alanda ortaya çıkan çatışma ve gerilimlere bir süredir devam eden faiz ve enflasyon meselesi ve AKP iktidarının bu konudaki yaklaşım ve politikaları temel oluşturur. Ekonomideki bu çatışma ve gerilimler siyasal ve ideolojik yönelimlerle eklenerek temel sınıfsal bir görünüm kazanır. Bu noktada mesela ekonomideki birtakım çelişki ve çatışmalar siyasal iktidarın faiz konusundaki tutumu ve yaklaşımı temel alındığında oldukça ideolojik bir yönelim kazanır. Bu ideolojik yönelim, temelde post-neoliberal otoriter düzenlerin sağ-popülist siyasetlerinde dinsel-muhafazakâr ideolojinin hâkim bir yönelim olmasından kaynaklanır. Bu noktada Türkiye örneğinde AKP ve Erdoğan'ın dinsel eğitim, imam hatipler, kadın sorunu, laiklik ve başörtüsü konularıyla ilgili açıklamalarına bakıldığında öne çıkan bu hâkim ideolojik yönelim kendisini faiz konusunda da gösterir. Ama aynı zamanda faiz konusundaki bu tutumun gerisinde sınıf-temelli birtakım ekonomik çıkar çatışmaları ve gerilimlerin de olduğunun altı çizilmelidir. Özellikle Erdoğan ve partisinin temsilciliğini yaptığı sermaye sınıfları ve daha sonra da görüleceği üzere bu sınıfların temsilcileri -MÜSİAD gibi- tarafından iktidarın faiz konusunda aldığı kararlarla ilgili yapılan destek açıklamaları göz önünde bulundurulduğunda, bu durum açık bir şekilde ortaya çıkar. Bununla ilgili olarak Akçay (2021a) da benzer bir noktayı vurgular ve geline süreçte sermaye sınıfları arasındaki temel meselenin AKP iktidarının uyguladığı/uygulayacağı para politikasında, daha doğrusu faiz politikasında düğümlendiğini belirtir. Yine de daha önce de belirtildiği gibi post-neoliberal düzenin sağ-popülist siyasetlerinde din ve

muhafazakârlıkla çerçevenilmiş bir ideolojinin/ideolojik bakışın hâkim bir unsur olması sebebiyle faiz meselesi ve bu konuda Merkez Bankasının alacağı kararlar yaklaştığında ve gündeme geldiğinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklamaları ve görüşlerinde de bu hâkim ideolojik unsur fazlasıyla öne çıkar. AKP lideri Erdoğan da yaptığı bu açıklamalardan birinde bunu oldukça dinsel bir referansla temellendirerek çok açık bir şekilde gösterir. Erdoğan bu konuda şunu ifade eder: "Neymiş efendim? Faizleri düşürüyor muyuz? Benden başka bir şey beklemeyin. Bir Müslüman olarak naslar neyi gerektiriyorsa onu yapmaya devam edeceğim. Hüküm bu." (Erdoğan, 2021). Hatta Erdoğan bu konudaki tavrını sürdüreceğinin de altını çizmiştir. Aslında bir bakıma konuya olan bu tavrına ve bakış açısına temel oluşturan şeyi de yaptığı pek çok açıklama ve röportajlarda ortaya koymuştur. Yine böyle bir açıklamasında Erdoğan şunu söylemiştir: "Bu görevde olduğum sürece, kusura bakmayın faizle mücadelemi sonuna kadar, enflasyonla mücadelemi sonuna kadar sürdüreceğim. Şunu bilmeniz lazım, bu konuda nas ortada. Nas ortada olduğuna göre sana, bana ne oluyor? Biz değerler silsilemiz içerisinde olaya buradan niye bakmıyoruz?" (Erdoğan, 2021). Erdoğan'ın bu türden açıklamaları tartışmaların odağına ekonomide benimsenen ve pratiğe geçirilen siyasetin dinsel-İslamcı çerçevesini ve ideolojik yönelimini yerleştirmiştir. Türkiye'de özellikle Millî Görüş Geleneği (MGG) olarak bilinen siyasal İslamcılık ve/veya İslamcı siyaset tartışılırken bu ideolojik yönelimin merkezinde hep kültürel meseleler, yaşam tarzı, laiklik ve türban ya da başörtüsü olarak adlandırılan çeşitli dinsel semboller olmuştur.

Ancak unutulmamalıdır ki, Türkiye'de Millî Görüş geleneğinden gelen dinsel-İslamcı siyasetler ve bunların içerisinden çıkan AKP gibi siyasal oluşumlar devletin ve toplumun kültürel, sosyal ve idari alanlarda İslamlaşmasını hedefledikleri gibi ekonomi alanında benzer bir ideolojik yönelimi temel politikaları haline getirmişlerdir (Kara, 1998; Çakır, 2005). Bir başka deyişle, bu tür dinsel-İslamcı siyasetler Türkiye'de diğer alanlarda olduğu gibi ekonomik alanda da benzer bir İslamlaşmayı savunmuşlardır. Bu ekonominin İslamlaşması arzusunun en temel hedefi Türkiye'de faizin olmadığı, kredi sisteminin faizsiz çalışacağı bir düzen kurmaktır (Bacık, 2018). Erdoğan'ın açıklamalarında da görüleceği üzere İslamcı siyasetler ya da o kökenden gelen siyasal aktörler 'artık taktik yapmaya gerek yok dinimizin emrettiği ne ise onu yapabiliriz' şeklinde bir fikri savunmuşlardır. Çünkü İslami öğretilerde faizin kötü bir şey olduğu ifade edilmiş hatta zina, adam öldürmek, hırsızlık ve uyuşturucu kullanmakla eş değer kabul edilmiştir (Bacık, 2018). Erdoğan'ın faiz oranlarına yönelik yaptığı açıklamalar da İslam ve/veya İslami öğretilerdeki bu yaklaşımlardan kaynaklanır. Açıklamalarında sıklıkla İslami değerlere ya da Müslüman kimliğe vurgu yaparak faiz konusunda İslami ilkeleri ve yasaklamaları hatırlatmış, faizi 'bütün kötülüklerin ana ve

babası' olarak ifade etmiştir. Çünkü borcun ya da verilen bir paranın üzerinden alınan faizin kendisi İslam'da *haram* [yasaklanmış şey] olarak nitelendirilen *riba* (tefecilik) olarak tarif edilmiştir (Shahid, 2021). İslam'da şu ya da bu şekilde çok açık olarak *riba*, bir adaletsizlik, ekonomik kötülük, manevi gelişmeye bir engel ve toplumun refahına ve zenginliğine bir tehdit olarak görülmüştür. İslami finans sisteminde önemli bir unsur olan *riba* İslam dininin ona attığı bu şeylerden dolayı da yasaklanmıştır (DeLorenza, 2006). Bu dinsel-muhafazakâr ideolojik bağlam siyasal iktidar tarafından güçlü bir milliyetçilik vurgusuyla da güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bir başka ifadeyle, AKP iktidarı post-neoliberal otoriter düzenini milliyetçi-muhafazakâr bir ideolojiyle çerçevlendirmeye ve temellendirmeye girişmiştir. Söz konusu bu girişime milliyetçi vurgularıyla Erdoğan'ın açıklamalarında da sıklıkla karşılaşılır. Post-neoliberal düzende Erdoğan'ın bu açıklamalarında ekonomik meseleler çoğunlukla dış güçlere, terör örgütlerine, darbe girişimlerine, uluslararası kuruluşların tuzak ve oyunlarına, mandacı ve vesayetçi çevrelerin heveslerine bağlanmış ve verilen ekonomik mücadele bir kurtuluş savaşına benzetilmiştir. Yine bu minvalde yapılan bir açıklamasında Erdoğan şunları söylemiştir:

Ülkemizi denklemin dışına itmek isteyenlerin kur, faiz ve fiyat artışları üzerinden oynadıkları oyunları görüyoruz. Biz aynı oyunu vesayetle mücadelemizde gördük. Biz aynı oyunu terör örgütleriyle mücadelemizde gördük. Biz aynı oyunu darbe girişimlerinde gördük. Biz aynı oyunu uluslararası nice hadisede, nice platformda gördük. Ülkemizi bunca tuzaktan, badireden nasıl çıkardıysak Allah'ın yardımı ve milletimizin desteğiyle bu ekonomik kurtuluş savaşından da zaferle çıkacağız... Bunun için de mandacı iktisatçıların reçetelerine itibar etmeyeceğiz. (Erdoğan, 2021)

Böylelikle kurulan bu post-neoliberal ekonomik düzene dinsel-muhafazakâr ve milliyetçi bir ideolojik çerçeve kazandırılarak AKP iktidarı mevcut post-neoliberal otoriter düzenine güçlü bir dayanak yaratmış oldu. Bu güçlü ideolojik savunuyla post-neoliberal otoriterlik giderek güçlendirilmiş ve kendisini konsolide etmesi sağlanmıştır. AKP iktidarınca kurumsallaştırılan bu post-neoliberal otoriter düzen, temelde milliyetçi-muhafazakâr bir ideolojiyle harmanlanarak bir anlamda siyasal ve ekonomik düzene güçlü bir payanda olmuştur (Akçay, 2020b).

AKP'nin post-neoliberal otoriterliğinin TÜSİAD gibi bir sermaye sınıfıyla ilişkilerinde yarattığı gerilimin siyasal boyutunu da bu otoriterliğin siyasal yapısı oluşturur. Daha önce belirttiği gibi bu sermaye grubunun ve yöneticilerinin post-neoliberal otoriterliğin siyasal yapısına ilişkin olarak demokrasi, hukuk devleti, özgürlükler ve haklar bağlamında getirmiş olduğu eleştiriler söz

konusu sınıf gerilimin siyasal dayanakları olmuşlardır. Bu eleştirileriyle siyasetin 'demokratikleşmesini' isteyen sermaye örgütü, Türkiye'yi içerisinde bulunduğumuz coğrafyada istikrarın simgesi haline getiren şeyin insan hak ve özgürlüklerine dayalı, laik, sosyal, hukuk devleti anlayışı olduğu belirterek Türkiye'yi aydınlığa taşıyacak olanın bu anlayış olduğunu ve bu sebeple demokrasinin kısa vadeli siyasal hesaplara kurban edilmemesi gerektiğini, temelde olması gereken şeyin siyasetin 'demokratikleştirilmesi' olduğunu savunmuştur (Bilecik, 2019). Benzer bir açıklama otoriterlik ve demokrasi tartışmaları üzerinden TÜSİAD'ın yönetim kurulunda olan Tuncay Özilhan'dan da gelmiştir. Özilhan yaptığı bir açıklamasında şunları ifade etmiştir: "Demokratikleşme dalgaları da ters yönde gelişmeler de ülkeler arasında bulaşıcı oluyor. 2008'den bu yana dünyada bir içe kapanma ve otoriterleşme rüzgârının estiği açık." Ancak, Özilhan bu rüzgârın kalıcı olmaması gerektiğini, bugünkü korumacı ve popülist dalganın yerini bir demokratikleşme dalgasına bırakması gerektiğini belirtmiştir (Özilhan, 2019b). Siyasal yapının otoriter karakterine getirilen bu eleştirilerin temelinde yatan bir diğer neden de neoliberal bir ekonominin işleyişini düzenleyen ve yöneten, ekonominin bir anlamda siyaset-dışı bir yapı olarak kalmasını sağlayan birtakım bağımsız kuruluşların özerkliğini kaybetmesi ve siyasal iktidara ve kararlarına olan bağımlılığı olmuştur. Sermaye sınıfından gelen demokrasi ve otoriterlik eleştirilerinin önemli bir boyutunu başta Merkez Bankası olmak üzere birtakım düzenleyici kurumların bağımsızlığı ve özerkliğinde meydana gelen bu gerilemeler ve sorunlar oluşturmuştur.

Serbest piyasa mekanizmasını düzenleyici birtakım kurumlarının bağımsızlık ve özerkliğinde meydana gelen değişimlerin bir uzantısı olan Türkiye ekonomisinde yaşanan sorunlar ve AKP iktidarının buna yönelik politikaları, TÜSİAD'ın eleştirilerinin hep hedefinde olmuştur. Ekonomi başlığı altında bunlar pek çok TÜSİAD toplantısında ve farklı mecralarda sık sık dillendirilmiştir. Yine bu toplantılardan birinde TÜSİAD Başkanlığı görevi de yürüten Kaslowski Türkiye ve dünya ekonomilerinin durumlarını değerlendiren bir konuşmasında Merkez Bankasının bağımsızlığına işaret ederek şunları ifade etmiştir: "Piyasa düzenleyici özerk kurumlarımızın etkinliği ve bağımsızlığı başta olmak üzere liyakat kriterlerinin esas alınması son derece önemlidir. Özellikle bu kurumların bağımsızlıkları üzerine düşebilecek en ufak bir şüphe tüm finans sistemimizi derinden yaralar." (Kaslowski, 2019). Aynı şekilde, bağımsız ve özerk kuruluşlarla ilgili benzer bir açıklamayı yapan TÜSİAD yöneticilerinden Özilhan da demokrasi ve laiklik gibi kavramların önemini işaret eden, kuvvetler ayrılığının güçlendirilmesi talebinde bulunan bir açıklamasında piyasa düzenleyici özerk yapıların altını çizmiş ve şunları söylemiştir: "Başta Merkez Bankası olmak üzere düzenleyici ve denetleyici kuruluşların bağımsızlığı tartışma-dışı olmalıdır."

(Özilhan, 2021). Şüphesiz, tek başına bu eleştirilere bakıldığında TÜSİAD'ın siyasal iktidarla olan daha önceki siyasal ve ideolojik kavgaları da göz önüne alındığında, bu sermaye sınıfını tek başına ekonomi-temelli ve sınıf çıkarlarının peşinden koşan bir örgütlenme olarak görmemek gerekir. Çünkü bu sermaye grubu öncesinde de belirtildiği gibi AB süreci, demokrasi, özgürlükler, hukukun üstünlüğü, laiklik, dini eğitim ve başörtüsü vb. pek çok alanda siyasal ve ideolojik olarak AKP iktidarına karşı pek çok eleştiri yöneltmiştir. Ekonomik alanda başta faiz konusu olmak üzere ortaya çıkan sınıf-temelli çıkar çatışmalarının ve ekonomik birtakım çelişki ve uyumsuzlukların neden olduğu bu eleştiriler sadece sınıf dinamiklerindeki gerilimlerin sınıfsal-ekonomik temelini ortaya koyar. Ancak bir bütün olarak bakıldığında başta ekonomik yönelimleri olmak üzere AKP'nin post-neoliberal otoriter düzenin siyasal ve ideolojik yönelimleri bu eleştirileri belli bir bağlama oturtmamızı ve çerçevelendirmemizi sağlar.

Poulantzas'ın toplumsal sınıf(lar)ı son tahlilde ekonomik ve sınıf-temelli çıkarlarının yanında siyasal ve ideolojik bir yapı olarak tanımlaması göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu bağlam ve çerçeve ekonomik, siyasal ve ideolojik çıkar ve görünüşleriyle bir sınıf karakteri kazanır. Bu tür bir sınıf karakterinden dolayı TÜSİAD gibi bir sermaye örgütünün kurulmasındaki tek amaç sadece ekonomik çıkarlar olamazdı. Şüphesiz, sermaye örgütünün toplumsal ve siyasal gelişmelerde söz sahibi olma ve siyaseti yönlendirme gayretleri içerisinde bir çeşit hâkim sınıf olma hedefleri de olmuştur. Bu hedefler doğrultusunda, söz konusu sermaye sınıfı siyasal olarak dünya ekonomisiyle bütünleşmiş, yüzü batıya dönük, hukuk devletinin işlediği seküler bir düzen olan toplum modeli savunusu yapmıştır. Bunun içinde sendikalara ve Avrupa tarzı bir sosyal politikaya bile yer verebilmiştir. TÜSİAD bu yönleriyle siyasal olarak böyle bir toplum modelini savunan ve gerçekleştirmeye çalışan bir örgüttür (Buğra, 1998, 2015). Ancak yine de Buğra (2014)'nin da işaret ettiği gibi, TÜSİAD'ın siyasal olarak her zaman hukukun üstünlüğünü ve hukuk devleti yönündeki gelişmeleri destekleyeceği şeklinde bir sonuç çıkarmak doğru olmaz. Devletin kamu ihalelerinden beslenen ve devletle olan ilişkileri fazlasıyla genişleyen sektörlerde iş yapan girişimcileri olması sebebiyle bu sermaye örgütü hükümetle ve/veya siyasal iktidarla olan ilişkilerinin bozulmasının beraberinde getirecek olduğu ekonomik riskleri ve etkilenmeleri göz önünde bulundurur ve sınıf çıkarlarının etkilenmeye başladığı bir noktada da siyasal ortama ayak uydurma yolunu seçebilir. Bu durum, ancak bir sınıfın sadece sahip olduğu siyasal karakter ve görünümün farklı veçhelerini ve çelişkilerini ifade edebilir. Ancak AKP'nin post-neoliberal düzeninin sahip olduğu siyasal, ideolojik ve ekonomik karakter tüm bu veçhelere ve çelişkilere belli bir bütünsellik ve çerçeve katar. Aynı zamanda, siyasal, ideolojik ve ekonomik karakteriyle bu bütünsellik ve çerçeve AKP ve

TÜSİAD arasındaki çatışma ve gerilimlerin sınıf yönünü ortaya çıkarır.

Siyasal ve ideolojik karakterinin yanında AKP ve TÜSİAD arasında ekonomi yönetiminde ve politika üretmede ortaya çıkan bu çatışma ve gerilimler, sürecin sınıf-temelli ekonomik karakterini belirler. Toplumsal sınıf(lar)ın siyasal ve ideolojik yönüne bu sınıfsal-ekonomik yönün de eklenmesiyle birlikte AKP-TÜSİAD arasında ortaya çıkan çelişki ve gerilimler bütüncül ve somut bir görünüm kazanır. Hatta siyasal ve ideolojik olana ekonomide çeşitli sermaye grupları arasında ekonomik çıkar çatışmalarına, sınıf çekişmelerine ve ekonomik-sınıfsal birtakım ayrışmalara da neden olacak tartışmalı ekonomi politikalarının eklenmesiyle TÜSİAD ve AKP arasında var olan siyasal ve ideolojik gerilimler tam manasıyla sınıfsal bir karakter alır. Bunu hem Erdoğan'ın hem de TÜSİAD dışında başka sermaye gruplarının açıklamalarında açık bir şekilde görebiliriz. Özellikle Erdoğan ve iktidarının faiz konusundaki tavrı ve 'faiz sebep, enflasyon neticedir' yaklaşımı yaşanan gerilimin sınıfsal karakterinde belirleyici olmuştur. Siyasal iktidar, sınıfsal bir tercih yaparak ve buna göre ekonomiyi yeniden inşa etme çabalarına girerek bunu açık bir şekilde göstermiştir. Erdoğan ve iktidarının ve TÜSİAD'ın ekonomiyle ilgili açıklamaları da bunu tam manasıyla yansıtmıştır. Erdoğan ekonomiyle ilgili yaptığı bir açıklamasında söz konusu tercihini ve inşa sürecini açık bir şekilde ifade etmiştir. Erdoğan'a göre;

Faizlerin düşük, kurun istikrarlı, enflasyonun aşağı yönlü, yatırımın, üretimin ve ihracatın coşkulu bir artış gösterdiği bir ekonomik işleyiş inşa ediyoruz. Bizim paramız Türk lirası. Biz onunla hareket edeceğiz. Biz şu dövizmiş, bu dövizmiş, bunlarla değil, ha bir de hep söylediğim yine söyleyeceğim... Faiz aşağı, faiz yukarı. Artık lütfen bu işi kitabımızdan çıkaralım. Faiz zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapar. Bunu bilecek, buna inanacağız ve bununla yolumuza devam edeceğiz. Bu can bu tende oldukça açıkça söylüyorum, faiz sebeptir, enflasyon neticedir, bunu söyleyeceğiz. (Erdoğan, 2021)

Erdoğan'ın bu açıklamasına ve beraberinde gelen ekonomi politikasına ve programa TÜSİAD cephesinden itiraz geldi ve bu itiraz 'genel kabul görmüş iktisat bilimi kurallarına hızla geri dönülmeli' şeklinde bir ifadeyle de açıkça dile getirildi. TÜSİAD'a göre;

Son dönemde yaşadığımız istikrarsızlıklar sonucunda, denenmekte olan ekonomi programıyla amaçlanan sonuçlara erişilemeyeceği netleşmiştir... Nitekim yeni iktisadi tercihler kapsamında atılan adımların ardından güvensizlik ve istikrarsızlık ortamı oluşmuştur. Özellikle yurt içinde dövize olan talebin şiddetli ölçüde yükseldiğini, bunun da var olan tüm ekonomik dengeleri bozduğunu görmekteyiz. Tüm bunların sonucunda, son dönemde

ekonomide oluşan hasarın tespitini yapıp öncelikle serbest piyasa işleyişi çerçevesinde, tüm paydaşların desteğinin alındığı, genel kabul görmüş iktisat bilimi kurallarına hızla dönülmesinin gereği açıktır. (T24, 2021)

Ancak ilginç bir şekilde, TÜSİAD'ın bu itirazına karşı MÜSİAD (Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği) ve ASKON (Anadolu Aslanları İşadamları Derneği) gibi farklı sermaye gruplarından siyasal iktidarın ekonomi politikası ve programına destek geldi. Söz konusu desteği açık bir şekilde ifade eden MÜSİAD'dan, "Türkiye ekonomisi gerek iç gerekse dış kaynaklı bütün algı manipülasyonlarına karşı, geçmişte olduğu gibi bugün de dimdik ayakta... Bu bağlamda, Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın önderliğinde uygulamaya konulan; üretim, yatırım, ihracat ve istihdam odaklı kazanımlarımızı katbekat artıracığına inandığımız düşük faiz odaklı politikamızın destekçisi olduğumuzu yeniden ifade ediyoruz." şeklinde bir açıklama yapıldı (Euronews, 2021). Hemen ardından, diğer bir sermaye grubu ASKON'dan da hem TÜSİAD'ı eleştiren hem de AKP'nin ekonomi programına destek veren benzer bir açıklama geldi. ASKON'a göre;

Malum kuruluş yine bizleri şaşırtmadan bu hazin açıklamasıyla malum lobilere olan desteğini açıkça ilan etmiştir. Herkesin malumudur ki son zamanlarda döviz kurları üzerinde yaşanan artışlar global piyasalardaki iktisadi daralmanın bir gerçeğidir. Bu gerçeği bir kenara bırakıp, oluşturulmaya çalışılan algıyla milletimizin zihnine hükmetmeye çalışmanın faydasız bir gaye olduğu bilinmelidir. Bu girişimlerin asıl amacı, Cumhurbaşkanımızın önderliğinde tüm sanayi camiasının yıllardır verdiği emekle bugün yakalanan büyüme oranlarını tersine çevirmekten vazgeçmeyen faiz lobisinin emrini yerine getirmektir. (Euronews, 2021)

Bütün bu açıklamalar AKP iktidarının ekonomi alanındaki sınıfsal tercihini ve ekonomik politikaları ve programındaki sınıf karakterini çok açık bir şekilde belli eder. TÜSİAD'ın açıklamalarının ardından farklı sermaye gruplarının hükümetin ekonomi politikalarını ve programını savunan açıklamaları da hem bu sınıf karakterini hem de AKP ve TÜSİAD arasındaki sınıfsal gerilimleri destekler mahiyettedir.

Gelinen bu süreç ve ortaya çıkan sınıf gerilimleri elbette çok yeni bir sınıf dinamiğine işaret etmez. Aslına bakılırsa, 2002-2013 yılları arasında güçlü bir birliktelik ve işbirliği örneği sergileyen AKP ile TÜSİAD'ın bu çatışma ve gerilimlerle dolu sınıf dinamiği 2013-sonrası döneme kadar götürülebilir. Özellikle 2013-sonrası dönemde TÜSİAD'ın hâkim konumunda değişimler meydana gelmiş ve buna karşılık farklı sermaye kesimlerinin iktidar çevrelerindeki etkinlikleri artmıştır. Bir anlamda TÜSİAD gibi büyük bir sermaye

grubunun ekonomi yönetimindeki ağırlığı giderek azalmış ve beraberinde iktidar farklı sermaye sınıflarıyla yeni bir koalisyon oluşumuna gitmiştir. Özellikle, ekonomi alanında uygulanan politikalar -IMF programı- ve büyüme planı doğrultusunda artan sermaye akışlarıyla yaratılan paylaşılacak bir pastanın artık olmaması, sermaye girişlerinin azalmasının sonucunda büyümenin yavaşlaması ve neoliberal rejimdeki birikim krizleri bunun ekonomik nedenleri olarak gösterilirken; siyasal olarak 2013-Gezi Ayaklanması, 17-25 Aralık Operasyonları, AKP'nin 2015'teki seçim yenilgisi ve 2016'daki başarısız darbe girişiminin ardından ortaya çıkan yeni koalisyonların bunun siyasal temellerini attığı iddia edilir (Akçay, 2021a). Bu ekonomik ve siyasal gelişmelerin neticesinde iktidarın faiz ve para politikasındaki uygulamaları ve Erdoğan'ın sürekli üretim, yatırım ve ihracat üzerindeki vurgularında öne çıkan yeni kalkınmacı hamlesi, post-neoliberal otoriter rejiminde sınıf dinamiklerindeki gerilimleri giderek artırmış ve gerilimin sınıfsal karakteri siyasal, ideolojik ve ekonomik tüm unsurlarıyla bütüncül bir çerçeve kazanmıştır. Bir anlamda, AKP'nin bu post-neoliberal otoriter rejimi 2013-sonrası dönemden itibaren iktidar ve sermaye sınıfları arasındaki koalisyonda meydana gelen değişim ve dengelerin yeniden oluşmasının sonucunda içerisinde bulunulan dönemde sermaye sınıfları içerisindeki kavgaları giderek daha da görünür kılmıştır. Kurulan bu rejimde AKP'nin faiz ve para politikası ile üretimi, ihracatı ve yatırımı teşvik edici bir ekonomi inşası yeni bir durum yaratmıştır. Akçay (2021a)'ın belirttiği gibi bu yeni durum 2013-sonrası belirginleşen "utangaç kalkınmacılık" programıyla biçimlenmiştir. Bugün gelinen noktada, AKP iktidarı 2008 küresel finansal krizi sonrasında oluşmuş olan Macaristan ve Polonya gibi otoriter post-neoliberal girişimlerin bir benzerini şu anki kurmuş olduğu rejimde yaratmıştır (Akçay, 2021a). 2019'da küresel ekonomide yaşanan değişimler AKP iktidarının post-neoliberal bir yönelim almasını sağlamanın yanında yukarıda da görüleceği üzere içerideki siyasal ve ekonomik koşullar da böyle bir yönelimin inşasında temel bir rol oynamıştır. Bunun beraberinde söz konusu süreçte devletin baskı aygıtlarının artan önemi Türkiye'de otoriter post-neoliberal rejimin kurumsallaşmasına da önemli bir katkı sağlamıştır (Akçay, 2020b).

Sonuç Yerine

Türkiye'de sermaye sınıflarının siyasal iktidarla ilişkileri hiçbir zaman sorunsuz ve çatışmasız olmamıştır. Her ne kadar bu ilişkiler çoğu zaman belli bir uyum ve birliktelik içinde yürütülmüş olsalar da birtakım çatışmalara ve gerilimlere zemin hazırlamışlardır. Özellikle geniş kapsamlı değişim ve dönüşümleri deneyimleyen devlet ve toplumların tarihinde önemli eşikler olan devrimler, darbeler ve kriz anlarında söz konusu ilişkilerin çelişkili ve çatışmacı karakteriyle pek çok kez karşılaşılmıştır. Buna benzer bir süreci şu an içerisinde bulunduğumuz post-

neoliberal otoriter rejimlerde deneyimlemekteyiz. Tabii, bu süreci tek başına Türkiye'ye özgü bir şeymiş gibi ele almak doğru olmaz. Amerika ve Avrupa'nın pek çok ülkesinde de bahsi geçen süreç farklı sağ-eğilimli popülist siyasetlerin önderliğinde deneyimlenmiştir. Bu post-neoliberal otoriter deneyimler bazılarında giderek güçlenmiş ve hatta kalıcı ve yerleşik bir düzen halini almıştır. Yakın zamanlarda yapılan Macaristan seçimlerinde Orban'ın partisinin seçimi yeniden kazanarak iktidara gelişinin arkasında muhtemelen böylesi kalıcı ve yerleşik bir düzenin etkisi ve rolü olmuştur. Bu etki ve rol ele alınırken post-neoliberal otoriter düzenlerin siyasal, ideolojik ve ekonomik yönelimleri hep tartışmaların odağına yerleşmiştir. Benzer bir tartışma Türkiye'de hem seçimler ve seçim süreçleri hem de otoriter rejim tartışmaları bağlamında Erdoğan'ın mevcut iktidarı ve kurumsallaştırmaya çalıştığı otoriter düzeniyle ilgili olarak da yapılmaktadır.

Türkiye'deki güncel bu rejim tartışmaları post-neoliberalizm kavramı ekseninde ele alınmış ve tartışılmıştır. Bu kavram ekseninde sağ-eğilimli popülist siyasetlerin iktidarda olduğu ülkelerde bu tartışmalar da büyük ölçüde birbirleriyle oldukça benzer bir içerik ve çerçevede yapılmıştır. Özellikle bu iktidarlar siyasal, ideolojik ve ekonomik yönden değerlendirildiğinde benzer birtakım siyasal, ideolojik ve ekonomik süreçleri deneyimlemişlerdir. Türkiye'de de siyasal, ideolojik ve ekonomik bakımlardan deneyimlenen bu süreçler AKP iktidarı ve sermaye sınıfları arasında çeşitli çatışma ve gerilimlere yol açmıştır. Bu gerilimler ve çatışmalar, başta ekonomik olmak üzere siyasal ve ideolojik unsurlarıyla Poulantzas'ın ifadesiyle bir sınıfın bütün karakterini yansıtmıştır. Türkiye'nin sermaye sınıfları arasında önemli bir gücü ve etkisi olan TÜSİAD ile AKP arasında son yıllarda yaşanan tartışmalar da ekonomik, siyasal ve ideolojik yönleriyle deneyimlenen bu çatışma ve gerilimin sınıfsal karakterini göstermiştir. Bunu hem oluşan çatışma ve gerilimlerin ekonomik, siyasal ve ideolojik temelleri hem de bu çatışma ve gerilim esnasında AKP'nin bir sınıf temsiliyetinin olması ve bunu kanıtlayan TÜSİAD dışındaki belli başlı sermaye gruplarının siyasal iktidarı ve politikalarını destekleyen açıklamaları açıkça ortaya koymuştur. Söz konusu bu iki güç arasında her ne kadar ideolojik düzlemde pek çok gerilime ve çatışmaya tanık olursa da ortaya çıkan gerilim ve çatışmaların temelini çoğunlukla siyasal ve ekonomik tartışmaların belirlediği söylenebilir. Geline nokta, AKP iktidarının siyasal hedefleri, ideolojik yönelimi ve ortaya koyduğu ekonomi politikaları bu gerilim ve çatışmaların öne çıkan temel sınıfsal görünümüleri olmuşlardır. Aynı şekilde, TÜSİAD'ın da AKP iktidarına karşı yöneltmiş olduğu siyasal, ideolojik ve ekonomik temelde yaptığı sert çıkışlar ve eleştiriler bu iki güç arasındaki sınıfsal gerilim ve çatışmaları çok açık ve görünür kılmıştır. Buradaki tartışmalarımız bağlamında da temel olarak TÜSİAD

ve AKP iktidarı arasında gelişen başta ekonomik olmak üzere belli bir siyasal ve ideolojik yönelimi olan çatışma ve gerilimlerin bu sınıfsal temelleri ele alınmıştır ve değerlendirilmiştir. Post-neoliberalizm kavramı etrafında yürütülen sağ-siyasal otoriter düzen inşası ve otoriterlik tartışmaları ekseninde bu çatışma ve gerilimlere sınıfsal bir çerçeve ve içerik kazandırılmaya çalışılmıştır.

Sonnotlar

1 Şüphesiz, post-neoliberalizm sadece sağ-siyasetlere özgü bir durum değildir. Sol-eğilimli bir post-neoliberal tutum ve siyasal inşadan da aynı şekilde söz etmek mümkündür. Özellikle Latin Amerika ülkelerindeki neoliberal politikalara karşı alınan sol-siyasal tutum ve yaklaşım (Brand, 2016; Macdonald ve Ruckert, 2009), Venezüella (Meltzer, 2009), Bolivya (Webber, 2009), Arjantin ve Şili (Haslam, 2009)'deki post-neoliberal politikalarda ortaya çıkan sol-siyasal inşanın en önemli ve öne çıkan somut örnekleri olmuşlardır. Bu politikalar neoliberal 'serbest-piyasa kapitalizmi'ne karşı koymak için Keynesçiliğe siyasal bir alan açmaktan tutun da yeni kalkıncı politikalara ve devletin ekonomik alanda artan müdahalelerine kadar (Brand, 2016; Macdonald ve Ruckert, 2009) farklı bir ekonomik yaklaşım ve bakış açısı sergilemişlerdir. Post-neoliberalizm ile ilgili olarak ortaya çıkan bu sol-eğilimli popülist-siyasal yaklaşımları paranteze alarak Amerika'nın Trump'ından tutun da Avrupa'da Orban'ın Macaristan'ı ve Erdoğan'ın Türkiye'sine kadar buradaki post-neoliberalizme ilişkin tartışmalarımız temel olarak sağ-siyasal bir inşanın ürünü olan post-neoliberalizmi ele alır ve açıklar. Otoriter-sağ bir karakteri olan bu tür post-neoliberal sağ anlayışı teorik-kavramsal bir düzlemde ve Türkiye örneğinde olduğu gibi siyaset ve sermaye sınıfları arasındaki gerilimleri göz önünde bulundurarak tartışır ve analiz eder.

2² Bu muhafazakâr eğilimin daha sonra partinin kadın haklarında geriye gidilmesine yol açacak birtakım muhafazakâr siyasal tutumlar içerisine girmesi, bunun sonucunda kadın örgütlerinin geniş protesto eylemlerine neden olan kürtaj konusunda almış olduğu karar ve kararın kendi kontrollerinde olan Anayasa Mahkemesi tarafından onaylanarak yürürlüğe girmesi muhafazakâr-siyasal tutumun son örneği olmuştur. Açıklama için bkz. Tomczak (2021), "Abortion in Poland: A Year of Living Dangerously".

Kaynakça

Ahmad F (1993). *The Making of Modern Turkey*. London: Routledge

Akçali E, Yanik L K ve Hung H (2015). Inter-Asian (Post-)Neoliberalism?: Adoption, Disjuncture and Transgression. *Asian Journal of Social Sciences*, 43, 5-21.

Akçay Ü (2019). Türkiye'de Neoliberal Popülizm, Otoriterleşme ve Kriz. *Toplum ve Bilim*, 147, 46-70.

Akçay Ü (2020b). Erdoğan's one-way ticket: authoritarian consolidation attempt.

1+1 Express, 30 Ocak. <https://birartibir.org/erdogans-one-way-ticket-authoritarian-consolidation-attempt/>, Son Erişim Tarihi, 17/11/ 2021.

Akçay Ü (2020a). Authoritarian Consolidation Dynamics in Turkey. *Contemporary Politics*, 27 (1), 79-104

Akçay Ü (2021a). Sermayenin İç Savaşı ve Ötesi: Muharebenin Düğümü Para Politikası. *1+1 Express*, 3 Kasım. <https://birartibir.org/muharebenin-dugumu-para-politikasi/>, Son Erişim Tarihi, 10/01/2022.

Akçay Ü (2021b). Polonya'da Otoriter Post-Neoliberalizmin Yükselişi. *Toplum ve Bilim*, 155, 68-97

Akyarlı A (2014). AKP ve TÜSİAD'ın Gergin İlişkisinin 12 Yıllık Tarihi. *Wordpress*, 17 Eylül. <https://aysegulakyarli.wordpress.com/2014/09/17/akp-ve-tusiadin-gergin-iliskisinin-12-yillik-tarihi/>, Son Erişim Tarihi, 21/09/ 2021.

Althusser L (2006). Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes towards an Investigation). İçinde: Sharma A ve Gupta A (der.), *The Anthropology of the State: A Reader*, Blackwell Publishing, 86-111.

Altınörs G ve Akçay Ü (2022). Authoritarian Neoliberalism, Crisis and Consolidation: The Political Economy of Regime Change in Turkey. *Globalizations*, 19 (7), 1029-1053

Altvater E (2009). Postneoliberalism or Postcapitalism? The Failure of Neoliberalism in the Financial Market Crisis. *Development Dialogue*, 51, 73-86

Atasoy Y (2009). *Islam's Marriage with Neoliberalism: State Transformation in Turkey*. New York: Palgrave-Macmillan

Bacık G (2018). Türkiye'nin İslamcıları ve Faiz Konusu. *Ahval*, 17 Temmuz. <https://ahval.io/tr/faizler/turkiyenin-islamcileri-ve-faiz-konusu>, Son Erişim Tarihi, 02/11/2021.

Bilecik E (2019). TÜSİAD'dan hükümete eleştiri bombardımanı. *Tr724*, 21 Şubat. <https://www.tr724.com/tusiaddan-hukumete-elestiri-bombardimani/>, Son Erişim Tarihi, 24/10/2021.

Bora T (2012). *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*. İstanbul: Birikim

Boratav K (2003). *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2002*, Ankara: İmge Kitabevi

Bozkurt-Güngen S (2018). Labor and Authoritarian Neoliberalism: Changes and Continuities Under the AKP Governments in Turkey. *South European Society and Politics*, 23 (2), 1-20

Brand U (2016). Post-Neoliberalism. İçinde: Springer S, Birch K ve MacLeavy J (der.), *Handbook of Neoliberalism*, London: Routledge, 569-577

1134 Erden Ö O (2022). Post-Neoliberal Otoriter Rejimde Sınıf Dinamikleri ve AKP-TÜSİAD İlişkilerinde Yeni Gerilimler. *Mülkiye Dergisi*, 46(4), 1101-1139.

Brie M (2009). Ways out of the Crisis of Neoliberalism. *Development Dialogue*, 51, 15-31

Bruff I (2014). The Rise of Authoritarian Neoliberalism. *Rethinking Marxism*, 26 (1), 113-129

Bruff I (2016). Neoliberalism and Authoritarianism. İçinde: Springer S, Birch K ve MacLeavy J (der.), *The Handbook of Neoliberalism*, New York: Routledge, 107-117

Buğra A (1998). "Class, Culture, and State: An Analysis of Interest Representation by Two Turkish Business Associations". *International Journal of Middle East Studies*. 30 (4). 521-539

Buğra A (2014). "Kendi işine bakmayan TÜSİAD. *Aljazeera*, 20 Haziran. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kendi-isine-bakmayan-tusiad>, Son Erişim Tarihi, 04/11/2021.

Buğra A (2015). Türkiye’de bugün din, ekonomik modelin ilişki sermayesi. *T24*, 16 Şubat. <https://t24.com.tr/haber/prof-dr-ayse-bugra-turkiyede-bugun-din-ekonomik-modelin-iliski-sermayesi,287342>, Son Erişim Tarihi, 08/11/2021.

Buğra A ve Savaşkan O (2012). Politics and Class: The Turkish Business Environment in the Neoliberal Age. *New Perspectives on Turkey*. 46, 27-63

Burris V (1987). Class Structure and Political Ideology. *Critical Sociology*, 25 (2/3), 308-332

Cecena A E (2009). Postneoliberalism and Its Bifurcations. *Development Dialogue*, 51, 33-43

Clua-Losada M ve Ribera-Almandoz O (2017). Authoritarian Neoliberalism and the Disciplining of Labor. İçinde: Tansel C B (der.), *States of Discipline Authoritarian Neoliberalism and the Contested Reproduction of Capitalist Order*, New York: Rowman & LittleField, 29-45

Çakır R (2005). Milli Görüş Hareketi. İçinde: T. Bora ve M Gültekingil (der.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 6: İslamcılık*, İstanbul: İletişim, 544-575

Çaralan İ (2014). Erdoğan-TÜSİAD kavgası nereye?. *Evrensel*, 26 Ocak. <https://www.evrensel.net/yazi/70432/erdogan-tusiad-kavgasi-nereye>, Son Erişim Tarihi, 15/11/2021.

Dabrowska E (2019). New Conservatism in Poland: The Discourse Coalition around Law and Justice. İçinde: Bluhm K ve Varga M (der.), *New Conservatives in Russia and East Central Europe*. New York: Routledge, 92-112

Davies W ve Gane N (2021). Post-Neoliberalism? An Introduction. *Theory, Culture & Society*, 38 (6), 3-28

Dinler D (2003). Türkiye’de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi. *Praksis*, 9, 17-54

Erden Ö O (2022). Post-Neoliberal Otoriter Rejimde Sınıf Dinamikleri ve AKP-TÜSİAD ilişkilerinde Yeni Gerilimler. *Mülkiye Dergisi*, 46(4), 1101-1139. 1135

Doğan Z (2005). Başbakan-TÜSiAD kavgası neyin alameti?. *Deutsche Welle (dw)*, 27 Aralık. <https://www.dw.com/tr/başbakan-tüsiad-kavgası-neyin-alameti/a-2521162>, Son Erişim Tarihi, 23/09/2021.

Erdoğan R T (2014). Erdoğan, TÜSiAD'ı ihanetle suçladı. *Dünya*, 24 Ocak. <https://www.dunya.com/gundem/erdogan-tusiad039i-ihanetle-sucladi-haberi-235626>, Son Erişim Tarihi, 11/11/ 2021.

Erdoğan R T (2021). Bu konuda nas ortada' Erdoğan'dan eski yol arkadaşlarına faiz göndermesi. *Yeni Akit*, 17 Kasım. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/bu-konuda-nas-ortada-erdogandan-eski-yol-arkadaslarina-faiz-gondermesi-1596474.html>, Son Erişim Tarihi, 05/02/2022.

Erdoğan R T (2021). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Ekonomik kurtuluş savaşından milletimizi zaferle çıkaracağız. *Euronews*, 22 Kasım. <https://tr.euronews.com/2021/11/22/cumhurbaşkanı-erdogan-ekonomik-kurtulus-savas-ndan-milletimizi-zaferle-c-karacag-z>, Son Erişim Tarihi, 20/02/2021.

Erdoğan R T (2021). Erdoğan, faiz ve döviz mesajı verdi: Bizim silahımız Nas. *Birgün*, 31 Aralık. <https://www.birgun.net/haber/erdogan-faiz-ve-doviz-mesaji-verdi-bizim-silahimiz-nas-371360>, Son Erişim Tarihi, 04/03/2022.

Erdoğan R T (2021). Erdoğan'dan faiz açıklaması: Naslar neyi gerektiriyorsa onu yapacağım, hüküm bu. *Sözcü*, 19 Aralık. <https://www.sozcu.com.tr/2021/ekonomi/erdogandan-tusiada-tepki-6837009/>, Son Erişim Tarihi, 10/03/2022.

Esping-Andersen G, Friedland R ve Wright E O (1976). Modes of Class Struggle and the Capitalist State. *Kapitalistate*, 4 (5), 186-220.

Euronews (20/12/2021). Türkiye'de iktidarın ekonomi politikası iş dünyasını ikiye böldü: hangi kuruluş ne dedi?. <https://tr.euronews.com/2021/12/20/turkiye-de-iktidar-n-ekonomi-politikas-is-dunyas-n-ikiye-boldu-hangi-kurulus-ne-dedi>, Son Erişim Tarihi: 07/03/2022.

Geva D (2021). Orban's Ordonationalism as Post-Neoliberal Hegemony. *Theory, Culture & Society*, 38 (6), 1-23.

Harvey D (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press

Hirst P (1976). Althusser and the theory of ideology. *Economy and Society*, 5 (4), 385-412
Hürriyet (21/01/2003). AKP'yle TÜSiAD'ın diyalog zirvesi. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/akpyle-tusiadin-diyalog-zirvesi-38533134>, Son Erişim Tarihi, 25/12/2021.

İnsel A (2003). The AKP and Normalizing Democracy in Turkey. *South Atlantic Quarterly*, 102 (2-3), 293-308.

1136 Erden Ö O (2022). Post-Neoliberal Otoriter Rejimde Sınıf Dinamikleri ve AKP-TÜSiAD İlişkilerinde Yeni Gerilimler. *Mülkiye Dergisi*, 46(4), 1101-1139.

- Jasiecki K (2019). 'Conservative Modernization' and the Rise of Law and Justice in Poland. İçinde: Bluhm K ve Varga M (der.), *New Conservatives in Russia and East Central Europe*. New York: Routledge, 130-153
- Kara İ (1998). *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi 3: Metinler, Kişiler*. İstanbul: Kitabevi
- Karaveli H (2018). *Why Turkey is Authoritarian From Atatürk to Erdoğan*. London: Pluto Press.
- Karaveli H (2016). Erdoğan's Journey: Conservatism and Authoritarianism in Turkey. *Foreign Affairs*. 95 (6), 121-130
- Kaslowski S (2019). TÜSİAD'dan Merkez Bankası bağımsızlığı vurgusu. *Artgerçek*, 16 Kasım. <https://artigercek.com/haberler/tusiad-dan-merkez-bankasi-bagimsizligi-vurgusu>, Son Erişim Tarihi, 06/03/2022.
- Kaslowski S (2021). Tüsiad Demokrasi ve İstikrar İstedi. *Yetkinreport*, 20 Mart. <https://yetkinreport.com/2021/03/30/tusiad-demokrasi-ve-istikrar-istedi/>, Son Erişim Tarihi, 27/03/2022.
- Keyder Ç (2005). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Koyuncu B (2006). "Küreselleşme ve Türk İşadamları Derneği: TÜSİAD Örneği". *Uluslararası İlişkiler*, 3 (9), 125-149
- Linz J J (2000). *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. London: Lynne-Rienner Publishers
- Macdonald L ve Ruckert A (2009). Post-Neoliberalism in the Americas: An Introduction. İçinde: Macdonald L ve Ruckert A (der.), *Post-Neoliberalism in the Americas*, London: Palgrave-Macmillan
- Mann M (1987). Ruling Class Strategies and Citizenship. *Sociology*, 21 (3), 339-354
- Milliyet (2002). TÜSİAD'dan Avrupa'ya: AKP İslamcı değil. <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/tusiad-dan-avrupa-ya-akp-islamci-degil-5199117>, Son Erişim Tarihi: 02/04/2022.
- Özilhan T (2002). TÜSİAD'dan Avrupa'ya: AKP İslamcı değil. *Milliyet*, 5 Kasım. <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/tusiad-dan-avrupa-ya-akp-islamci-degil-5199117>, Son Erişim Tarihi, 31/01/2022.
- Özilhan T (2019a). TÜSİAD'dan AKP'ye en uzun eleştiri listesi: Demokrasi, yargı bağımsızlığı, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü diyoruz; demeye de devam edeceğiz. *T24*, 15 Mayıs. <https://t24.com.tr/haber/tusiad-yik-baskani-ozilhan-istanbul-secimlerinin-iptali-ile-siyasal-gerilimin-devam-edecegi-belli,821374>, Son Erişim Tarihi, 26/03/2022.

Özilhan T (2019b). TÜSİAD'dan hükümete eleştiri bombardımanı. *Tr724*, 21 Şubat. <https://www.tr724.com/tusiaddan-hukumete-elestiri-bombardimani/>, Son Erişim Tarihi, 30/03/2022.

Özilhan T. (2021). TÜSİAD toplantısında Özilhan ve Kaslowski'den sert sözler. *Cumhuriyet*, 19 Ekim. <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/tusiad-yik-baskani-ozilhandan-merkez-bankasi-cikisi-1877895>, Son Erişim Tarihi, 03/05/2022.

Poulantzas N (1976a). *Classes in Contemporary Capitalism*. London: NLB

Poulantzas N (1976b). *The Crisis of the Dictatorships*. London: NLB

Putzel J (2020). The 'Populist' Right Challenge to Neoliberalism: Social Policy between a Rock and a Hard Place. *Development and Change*, 51 (2), 418-441

Robotham D (2020). Populism and Its Others: After Neoliberalism. İçinde: J. Maskowsky ve S. B. James (der.), *Beyond Populism: Angry Politics and the Twilight of Neoliberalism*. [<https://cuny.manifoldapp.org/read/25443644-e3f1-4b66-a47e-45048aa01b43/section/18efcd94-36ce-4aaf-a319-cc7fc34a4d66>]. (Erişim: 8/04/2022).

Scheiring G (2020). *The Retreat of Liberal Democracy: Authoritarian Capitalism and the Accumulative State in Hungary*. Switzerland: Palgrave-Macmillan

Scheiring G ve Szombati K (2020). From Neoliberal Disembedding to Authoritarian Re-embedding: The Making of Illiberal Hegemony in Hungary. *International Sociology*, 35 (6), 1-18

Sekler N (2009). Postneoliberalism from and as a counter-hegemonic perspective. *Development Dialogue*, 51, 59-71

Shahid K K (2021). Islamonomics: how Erdoğan crashed the Turkish economy. *The Spectator*, 9 Aralık. <https://www.spectator.co.uk/article/islamonomics-how-erdogan-crashed-the-turkish-economy>, Son Erişim Tarihi, 13/04/2022.

Sönmez M (2008). 'Anadolu Kaplanları' Efsane, AKP İstanbul'u ve TÜSİAD'ı istiyor. *Bianet*, 17 Eylül. <https://m.bianet.org/biamag/siyaset/109773-anadolu-kaplanlari-efsane-akp-istanbul-u-ve-tusiad-i-istiyor>, Son Erişim Tarihi, 05/03/2022.

T24 Haber (2021). TÜSİAD'dan iktidara çağrı: Denenmekte olan ekonomi programıyla amaçlanan sonuçlara erişilemeyeceği netleşmiştir. <https://t24.com.tr/haber/tusiad-dan-iktidara-cagri-guvenzensizlik-ve-istikrarsizlik-ortami-olustu-genel-kabul-gormus-iktisat-bilimi-kurallarına-hizla-donulsun,1001783>, Son Erişim Tarihi, 05/05/2022.

Tomczak M (2021). Abortion in Poland: A Year of Living Dangerously. *Balkaninsight*, 23 Kasım. <https://balkaninsight.com/2021/11/23/abortion-in-poland-a-year-of-living-dangerously/>, Son Erişim Tarihi: 27/04/2022.

1138 Erden Ö O (2022). Post-Neoliberal Otoriter Rejimde Sınıf Dinamikleri ve AKP-TÜSİAD İlişkilerinde Yeni Gerilimler. *Mülkiye Dergisi*, 46(4), 1101-1139.

Uğur M ve Yankaya D (2008). Policy Entrepreneurship, Policy Opportunism, and EU Conditionality: The AKP and TÜSİAD Experience in Turkey. *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, 21 (4), 581-601

Ünker P (2021). AKP'li yıllar: Ekonomi ne yönde değişti?. *Deutsche Welle (dw)*, 12 Ağustos. <https://www.dw.com/tr/akpli-yillar-ekonomi-ne-yonde-degisti/a-58835669>, Son Erişim Tarihi, 18/04/2022.

Waller L (2016). Victor Orban Hungary: The Conservative Subversive. *Politico*, 2 Aralık. <https://www.politico.eu/list/politico-28/viktor-orban/>, Son Erişim Tarihi, 24/04/2022.

Yankaya D (2015). Süreli gerginlikler ve kalıcı çıkarlar bağlamında TÜSİAD-Hükümet ilişkileri. *Aljazeera*, 22 Ocak. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/sureli-gerginlikler-ve-kalici-cikarlar-baglaminda-tusiad-hukumet-iliskileri>, Son Erişim Tarihi, 15/04/2022.

Yılmaz M (2014). AKP ve TÜSİAD'ın Gergin İlişkisinin 12 Yıllık Tarihi. Wordpress, 17 Eylül. <https://aysegulakyarli.wordpress.com/2014/09/17/akp-ve-tusiadin-gergin-iliskisinin-12-yillik-tarihi/>, Son Erişim Tarihi, 21/04/2022.

Zürcher E J (2004). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Yasemin Gönen (çev.), İstanbul: İletişim